

UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA

MATIJA PEROVŠEK

NORME V SKUPINAH MLADOSTNIKOV S
ČUSTVENIMI, VEDENJSKIMI IN SOCIALNIMI
MOTNJAMI

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA
ŠTUDIJSKI PROGRAM: SOCIALNA PEDAGOGIKA

MATIJA PEROVŠEK

Mentor: doc. dr. OLGA POLJŠAK ŠKRABAN

Somentor: asist. dr. TOMAŽ VEC

NORME V SKUPINAH MLADOSTNIKOV S ČUSTVENIMI,
VEDENJSKIMI IN SOCIALNIMI MOTNJAMI

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2013

»Triindvajset jih je. Vsa njihova preteklost se je zamotala in postala nerešljiv voz. Strah in trepet naše šole so in divjajo, da je joj. Učiti se pa nočejo. Pravimo jim domski. Ta edina beseda nikoli ne pove premalo. Kdaj pa kdaj še preraste svoj krog. Takrat je napolnjena z zlobo. Domski pomeni takrat nečloveški.

Kako, da še nismo prepoznali teh zavrženih src? Saj so tudi v njihovih dušah globine. Saj so nekoč kakor drugi otroci z drobceno roko tipali v svet. Saj so se njihove oči skalile kasneje. Saj so jih odrasli napravili surove, ko so jim nekega dne za vselej odrekli ljubezen. /.../

Kaj neki vre v njihovih srcih? Kaj vse je tam pokopano?

Domski, pravimo vedno spet, domski«

(Golob, 1976, str. 5).

POVZETEK

V diplomskem delu raziskujem norme, ki se razvijajo v skupinah mladostnikov s čustvenimi, vedenjskimi in socialnimi motnjami, tj. tistih, ki se jih namešča v vzgojne zavode. V drugem delu so predstavljeni teoretični okviri norm in nekatere raziskave tega področja. Čeprav imajo slednje v področju socialne psihologije pomembno vlogo, so bile precej časa prezrte. Nadaljujem z opredeljevanjem populacije in problematiziranjem trenutne družbene usmeritve, ki pomembno posega v razmerja in status mladostnikov v vzgojnih zavodih. Ker so ti mladi označeni kot »drugačni« v primerjavi z njihovimi vrstniki, v tretjem delu preko metode fokusnih skupin, v enem izmed slovenskih vzgojnih zavodov, raziskujem kakšne so norme, ki mladostnike vodijo v specifično skupinsko povezovanje, kakšne so njihove karakteristike in kako se razlikujejo glede na spol. Ugotovitve kažejo na slabšo ponotranjenost in fluidnost norm, ki se navezujejo na zunanji izgled skupine, medtem ko so norme, ki se navezujejo na delovanje in usmeritev skupine močno ponotranjene. Zanimivo je dejstvo, da so norme, h katerim skupina najbolj stremi družbeno zaželene, zaskrbljujoča sta edino njihovo vzdrževanje in sankcioniranje, ki je ob kršitvi zelo nasilno. Ugotovitve hkrati nudijo tudi nekaj usmeritev za nadaljnje pedagoško delovanje.

Ključne besede: čustvene motnje, vedenjske motnje, socialne motnje, norme, vzgojni zavod.

ABSTRACT

This bachelor thesis explores the norms which evolve in the groups of the youth with emotional, behavioural and social disorders, i. e. those who live in residential care institutions. The second part introduces the theoretical frame of norms. Although they have a very important part within the field of social psychology, they have been unjustly overlooked for quite some time. I continue by defining the population and by problematizing the current social standpoint, which has an important influence on the ratio and the status of the youth in the residential care institutions. These adolescents are labelled as “different” by comparison with their peers and this is the main reason why I conducted the research presented in the third part. Using the focus group method in one of the Slovenian residential care institutions, I explore what are the norms which cause the adolescents to form certain groups, what are their characteristics and how they differentiate according to sex. The findings show an inferior internalization and fluidity of norms related to the appearance of the groups, whereas the norms related to the activities and the orientation of the groups are firmly internalized. An interesting fact is that the norms for which the group strives are socially desired, worrying are only their maintenance and sanctions, which can be very aggressive when it comes to a violation. Besides, the findings offer us some instructions for our further pedagogical work.

Key words: emotional disorders, behavioural disorders, social disorders, norms, residential care institution.

Kazalo

1. UVOD	7
2. TEORETIČNI DEL.....	8
2.1 Norme.....	8
2.1.1 Definicije norm.....	9
2.1.2 Socialne vs. skupinske norme.....	9
2.1.3 Značilnosti norm.....	10
2.1.3.1 Norme so vedenjska pravila	10
2.1.3.2 Norme pomenijo uniformnost	10
2.1.3.3 Norme temeljijo na socialnem soglasju.....	11
2.1.3.4 Norme se sprejemajo prostovoljno.....	11
2.1.3.5 Norme so vsaj delno internalizirane	11
2.1.3.6 Norme so razmeroma stabilne	12
2.1.3.7 Norme so nadosebne.....	12
2.1.3.8 Norm se pogosto sploh ne zavedamo	12
2.1.3.9 Norme so tesno povezane z različnimi socialnopsihološkimi pojavi	13
2.1.4 Nastajanje norm.....	13
2.1.5 Motivacijska vzroki norm in njihova funkcija.....	14
2.1.6 Vzdrževanje norm	15
2.2 Čustvene, vedenjske in socialne motnje (ČVSM).....	16
2.2.1 Opredelitev poimenovanja v diplomskem delu	16
2.2.2 Poimenovanja - posledica trenutnega družbenega koncepta	17
2.2.3 Značilnosti populacije	18
2.2.4 Klasifikacije.....	20
2.3 Norme v skupinah mladostnikov s ČVSM.....	21
3. EMPIRIČNI DEL.....	24
3.1 Raziskovalni problem.....	24
3.1.1 Opredelitev	24
3.1.2 Namen raziskave	24
3.1.3 Cilji raziskave:.....	24
3.2 Raziskovalna vprašanja	24
3.3 Raziskovalna metodologija	24
3.3.1 Merski instrumentarij	25
3.3.2 Izbira vzorca in izvedba.....	25
3.4 Postopek analize podatkov	26
4. PRIKAZ REZULTATOV	27

4.1 »Skupina – navzven«.....	27
4.2 »Skupina – navznoter«.....	28
4.3 Posameznikovo doživljanje skupine.....	31
5. INTERPRETACIJA REZULTATOV.....	32
5.1 Odgovori na raziskovalna vprašanja	37
6. SKLEP.....	39
7. VIRI IN LITERATURA	41

1. UVOD

Ko je ljudem dana popolna svoboda, čutijo potrebo, da začnejo ustvarjati socialne norme in s tem strukturo. Slednje dejstvo je bilo prisotno skozi celotno človeško zgodovino in je še kar. Da so naši predniki imeli normativno ureditev, nam pričajo več tisoč let stari miti, religiozni spisi, zakoniki in ne nazadnje tudi delitev dela. Nesmrtna tragedija Kralj Ojdip, nam npr. prikazuje socialno normo starogrškega sveta v prepovedi incesta, medtem ko v njenem nadaljevanju, v tragediji Antigona, spoznavamo normo pokopavanja umrlih. Ponotranjenost slednje norme se jasno kaže v tem, da je šla Antigona preko prepovedi pokopa, kar nam pove, da so norme »trdovratnejše« kot si mislimo in da jih ne spreminjamo čez noč.

Kako je s socialnimi normami danes? Se je današnji čas spremenil do te mere, da več nimamo norm? Ne! S socialnimi normami se srečujemo vedno, ko naletimo na določene situacije, ki nam predpisujejo, kako se je primerno obnašati, srečamo pa jih tudi veliko bolj vsakdanje, npr.: ko nam mladostnik kljubuje in od nas zahteva najnovejši IPod, saj je to »in«, on pa je edini med prijatelji, ki ga še nima; ko pride žena vsa besna iz službe, ker ima njena sodelavka enako bluzo, saj je mnenja, da je nezaslišano, da bi bili obe oblečeni enako; ko mož kupi nov avto samo zato, da ne bi imel sosed boljšega ali pa, ko babice na trgu razpravljajo, da ni prava potica tista, ki ima razpokano skorjo in da krofi brez venčka preprosto niso krofi.

Norme so socialni produkt, znotraj katerega ima vsakdo prav in nihče narobe trdita Moscovici in Faucheux (1972). Prav imamo vse do takrat, ko se vedemo v skladu z normami naše referenčne skupine. Slednje norme niso nujno enake normam druge skupine, zato (pre)pogosto druge označujemo za tiste, ki se, za razliko od nas, motijo. Naj karikiram, gledano kulturno smo mi (Slovenci) zelo vljudni, ko sežemo v roko, medtem ko so Grki že pretirano posesivni, saj te poleg rokovanja še trikrat poljubijo, Angleži pa so spet pretirano zadržani, saj ti hladno in mlahavo ponudijo roko. Do tovrstnih sodb prihajamo iz dneva v dan in se lotevajo vseh, ki so od nas drugačni, z drugačnim normativnim sistemom.

V diplomskem delu raziskujem norme v skupinah mladostnikov s čustvenimi, vedenjskimi in socialnimi motnjami, tj. tistih, ki se jih zaradi specifičnih potreb namešča v zavode. K tovrstnemu raziskovanju me je pritegnila relativna neraziskanost področja tako v slovenskem kot tudi v svetovnem prostoru. Dinamiko socialnih norm v vzgojnih skupinah dojemam kot zelo pomembno, saj nam njeno razumevanje pripomore k bolj kvalitetnemu razumevanju mladostnikov, zaradi česar smo do njih manj obsojajoči in negativno naravnani.

2. TEORETIČNI DEL

2.1 Norme

Znotraj skupin, in tudi med njimi, prihaja do interakcij med člani, ki redko ostanejo čustveno nevtralne. Med skupinami in njihovimi člani se razvijejo recipročni položaji prijateljstva ali sovraštva, zaupanja ali nezaupanja, agresivnih teženj ali pa pripravljenosti pomagati (Sherif, 1967). Da med člani oz. skupinami sploh prihaja do izmenjav, so zaslužne skupinske in socialne norme¹, ki veljajo za enega izmed najpomembnejših pojavov v socialni psihologiji, saj jih neposredno povezujemo s pojavi, kot npr.: socialna percepcija, socialna atribucija, kognitivna disonanca, normativno vplivanje, socialno vplivanje, normalizacija, konformiranje, inovacija, in še posebej s socialno resničnostjo. Čeprav bi, po tem takem morale biti skupinske oz. socialne norme eden od temeljnih socialnopsiholoških pojavov, temu ni tako, saj za njih še vedno nimamo celostnega teoretičnega modela (Bečaj, 1997).

Raziskovanje norm se je bliskovito začelo razvijati v obdobju med 1950 in 1960, saj je bilo to obdobje, ko so se v socialno psihologijo ponovno začela vračati sociološka izhodišča in so tako postali pojavi, ki se oblikujejo v socialnih interakcijah, zopet aktualni (DeRidder in Tripathi, 1992; Vec, 2007). Pred tem obdobjem je prevladovala miselnost, močno oblikovana s takratnim »Zeitgeistom«, »ki je v ospredje postavljala vero v avtonomnega posameznika, sposobnega samostojnega in kritičnega predelovanja informacij ter neodvisnega odločanja« (Bečaj, 2000, str. 8)

Med avtorji je različno pojmovanje nastanka norm, njihovih motivacijskih osnov in funkcij, kar bom podrobneje predstavil v nadaljevanju, ne nazadnje pa si niso enotna že poimenovanja, ki segajo od: (socialnih) pravil (Argyle, 1988; Asch, 1952; Howitt in sod., 1989, v Bečaj, 1997), sodb (Sherif, 1967), skupinskih standardov (Cartwright in Zander, 1960), stališč (Turner, 1991), norm (Gergen in Gergen, 1986, v Bečaj, 1997; Hollander, 1976; Krech, Cruthfield in Ballachey, 1972; Thibaut in Kelley, 1959), socialnih norm (Cartwright in Zander, 1960; Rot, 1983; Sherif, 1967; Turner, 1991;), vse do skupinskih norm (Rot 1983).

Poimenovanja »norme« se poslužujem tudi v svojem pisanju, čeprav Howitt in sod. (1989, v Bečaj, 1997) trdijo, da je primernejši in sodobnejši izraz pravilo, saj s takim pogledom usmerjamo življenje med možnimi oblikami vedenja, medtem ko ga z normami preveč

¹ Razliko med obema pojmomoma razložim v nadaljevanju.

določamo². Bistvo pravil je torej v tem, »da posamezniku omogočajo, da naredi eno **ali** nekaj drugega« (prav tam, str. 127; poudarek v izvorniku).

2.1.1 Definicije norm

Prvotni pomen grškega pojma »nomos« je bil Zeusova ureditev sveta oz. božja postava. Danes bolj poznana in uporabljena beseda anomija ne pomeni odsotnosti in pomanjkanja norm, temveč prej nemoralnost kot nespoštovanje božje postave, se pravi grešnost. »Norma bi v tem smislu torej pomenila (sprva božji) red, ki sam po sebi obstaja zunaj človeka in je del resničnosti, v kateri ta živi in se ji mora podrežati« (Meštrović in Brown, 1985, v Bečaj, 1997, str. 144).

Po Sherifu (1967) so norme navade, tradicije, standardi, pravila, vrednote, moda, in vsi drugi kriteriji, ki so standardizirani z interakcijo in so tako vodilo za posameznikova dejanja. Podobne opredelitve se poslužuje tudi Hollander (1976), ki trdi, da so norme razširjene oblike kulturno odobravajočega socialnega vedenja, ki sega od ljudske modrosti do tabujev.

Za Thibautja in Kelleyja (1959) je norma vedenjsko pravilo, sprejeto vsaj do neke mere s strani obeh članov diade oz. v skupini, s strani primerne večine (ang. sizable number). Pojav podobno opredeljuje tudi Homan (1950, v Thibaut in Kelley, 1959), saj je zanj norma ideja v glavah članov določene skupine, ki je lahko verbalizirana in tako določa, kaj naj član naredi, bi bilo dobro, da naredi oz. se od njega v danih okoliščinah pričakuje, da naredi. Izrečena izjava se smatra za normo takrat, ko ji ob kršitvi sledi sankcija.

Da je pomen norme enakost oz. izenačenost članov v vedenju, oblačenju, stališčih ugotavljajo Festinger, Schachter in Back (1950, v Thibaut in Kelley, 1959), Argyle (1972) ter Cartwright in Zander (1960), medtem ko Rot (1983) in zakonca Gergen (1986, v Bečaj, 1997), svoje raziskovanje norm bolj usmerjajo na pomen delovanja skupine z namenom, da potekajo odnosi gladko in so s tem doseženi kar najboljši rezultati.

2.1.2 Socialne vs. skupinske norme

Z normami se srečujemo vsakokrat, ko vstopamo v organizirano obliko človeškega bivanja, pa naj bo ta osnovana po prvinskih principih ali po bolj strukturiranih in kompleksnih. Prvi pokazatelj, da so norme ponotranjene, tj. dobro utečene, je posameznikovo individualno vedenje. V kolikor slednje poteka v interakcijah z drugimi bolj ali manj tekoče, brez sporov in z védenjem, kaj se od njega pričakuje, lahko govorimo o vedenju, ki ga okolica odobrava in

² Avtorji v navajanem tekstu izrazov ne uporabljajo dovolj dosledno, saj jih premalo razmejijo in tako pogosto uporabljajo kot sopomenki (Bečaj, 1997).

spodbuja. Tako za **socialne norme** smatramo navade, tradicije, standarde, pravila, vrednote, modo in vse druge kriterije za vedenje, ki ga standardizira interakcija (Sherif, 1967). Rot (1983) nadaljuje, da je prav s pojmom socialne norme označevati značilne, pričakovane oz. zahtevane oblike vedenja, ki se nanašajo na velike socialne skupine – državo, nacijo, oz. na določeno kulturno skupnost, vendar je od teh potrebno razlikovati **skupinske norme**, ki so, po istem avtorju, opredeljene kot »pravila vedenja, ki veljajo za člane malih skupin in organizacij« (prav tam, str. 257-258). Krech, Crutchfield in Ballachey (1972), dodajajo da je razlika med omenjenimi normami zaradi socialne resničnosti, ki je v mali skupini bolj specifična in vodena s strani prav tako specifičnih skupinskih ciljev. Drugačno poimenovanje, a zelo podobno razdelitev, uvede Fraser (1978, v Bečaj, 1997), ki norme razdeli na notranje in zunanje, pri čemer so prve usmerjene na manjše skupine³ ter druge na širšo organizacijo. Prav tako pa tudi Cartwright in Zander (1960) uvedeta dve vrsti vedenjskih pravil, pri čemer v govoru o malih skupinah uporabljata izraz skupinski standard, ko govorita o širšem socialnem okolju, pa socialne norme.

Bečaj (1997) je po temeljiti analizi treh poskusov (Sherif, 1935; Jacobs in Campbell, 1961; Weick in Gilfillan, 1971) potegnil črto in zaključil, »da sta pojma socialna in skupinska norma v socialnopsihološki literaturi formalno sicer ločena, implicitno pa vendarle dokaj izenačena« (str. 160).

2.1.3 Značilnosti norm

2.1.3.1 Norme so vedenjska pravila

Naj se loteva socialnih ali skupinskih norm, pri obojih gre za vedenjske predpise, ki določajo, kaj je v katerem socialnem prostoru primerno in zaželeno ter kaj ni (Cartwright in Zander, 1960; Festinger, Schachter in Back, 1950, v Thibaut in Kelley, 1959; Hollander, 1976; Krech, Crutchfield in Ballachey, 1972; Rot, 1983; Shaffer, 1983, v DeRidder in Tripathi, 1992; Sherif, 1967; Thibaut in Kelley, 1959; Turner, 1991). Avtorji naprej ločujejo norme, ki delujejo kot: predpisujoče pravilo⁴ oz. opisujoče⁵ ali pa kot orientacijska točka⁶ (Bečaj, 1997).

2.1.3.2 Norme pomenijo uniformnost

Velika večina avtorjev meni, da je značilnost norm enakost članov v vedenju, oblačenju, stališčih ipd. (Argyle, 1972; Cartwright in Zander, 1960; Fraser, 1978, v Bečaj, 1997; Festinger, Schachter in Back 1950, v Thibaut in Kelley, 1959; Turner, 1991), čeprav

³ Sodeč po definiciji bi jih lahko enačili z imenom »skupinske norme« in zunanje s »socialnimi«.

⁴ Tako ki predpisuje, tj. zahteva določeno vedenje (Bečaj, 1997).

⁵ Tako, ki izraža modalno vedenje v skupini (prav tam).

⁶ Zunanji standard, ki posamezniku pomaga oblikovati njegovo dejavnost (prav tam).

postavljata Gergena (1986, v Bečaj, 1997) slednje pod vprašaj, saj naj bi si bili po njuno člani skupin podobni tudi zaradi konformiranja ali pa poslušnosti⁷. Bečaj (1997), dodaja k temu tudi popuščanje, »ki praviloma pomeni, da se neka oseba zaradi svoje odvisnosti podreja pritisku skupine, vendar zgolj navzven« (str. 197), tj. brez spremembe lastnega mnenja.

2.1.3.3 Norme temeljijo na socialnem soglasju

Nekateri avtorji se ne lotevajo splošne sprejetosti norm v skupini neposredno, medtem ko jo drugi omenijo že v sami definiciji (Cartwright in Zander, 1960; Hollander, 1976; Rot, 1983; Thibaut in Kelley, 1959; Turner, 1991). Rot (1983) tako jasno pove, da je pomembna značilnost skupinskih norm socialno soglasje, ki nastopi, ko določeno pravilo sprejema večina članov skupine. Thibaut in Kelley (1959) imata v mislih pri diadnemu odnosu popolno strinjanje, medtem ko se pri večji skupini zadovoljita s »primerno večino« (str. 129). Slednjo Katz in Kahn (1966, v Rot, 1983) opredeljujeta kot soglasje aktivne večine članov, Shaw (1971, v Rot, 1983) pa se zadovolji z običajno večino. Bečaj (1997) smatra tovrstna spraševanja kot zelo pomembna, saj soglasna podpora pomeni, »da dovršen del skupinske dejavnosti nadzirajo člani skupine sami od sebe, torej brez posebnih nadzornih institucij. /.../ Če neko pravilo izgubi potrebno soglasje, po definiciji preneha biti norma in uveljavljati ga je mogoče le še s prisilo« (str. 142).

2.1.3.4 Norme se sprejemajo prostovoljno

Rot (1983) opozarja, da v primeru prisiljevanja članov v določeno ravnanje ne moremo govoriti o skupinski normi, s čimer se strinjata tudi Thibaut in Kelley (1959). Na drugi strani pa so Cartwright in Zander (1960) ter Asch (1952), ki trdijo, da norme vselej vsebujejo noto prisiljevanja ter omejevanja, kar pa se vedno ne čuti tako, sploh, če je v skladu z lastnimi interesi.

2.1.3.5 Norme so vsaj delno internalizirane

Da so socialne norme ponotranjene, sklepamo na osnovi konkretnega vedenja ljudi (Kretch, Crutchfield in Ballachey, 1972), saj dajo posamezniki prednost tistemu, kar je dobro za celo skupino, pred lastnimi interesi (Thibaut in Kelley, 1959). Slednje se skupaj s pričakovanji skupine venomer ponavlja, ker lahko oboje opazamo pri večini članov skupine (Fraser, 1978, v Bečaj, 1997), česar ne bi bilo, če dimenziji ne bi bili ponotranjeni, saj tako vsak posameznik postane sam svoj nadzornik in kaznovalec (Thibaut in Kelley, 1959). Zakonca Gergen (1986, v Bečaj, 1997) dodajata, da gre pri normah za najbolj osnovne vzorce vedenja (npr. vedenje

⁷ Pri konformiranju gre za prilagajanje vedenja skupini, pri poslušnosti pa za pristajanje na zahteve avtoritete (Bečaj, 1997). Podrobnejša obrazložitev je v poglavju Vzdrževanje norm in med Interpretacijo.

pri mizi, oblačenje, pozdravljanje, itd.), ki jih prevzame že otrok, ne da bi se tega sploh zavedal, torej v obdobju zgodnje socializacije. Ponotranjenost norm obravnavamo predvsem pri socialnih normah, saj pri skupinskih težje govorimo o internaliziranosti npr. obvezne prisotnosti na sestanku (Bečaj, 1997). Če se navežem na prvotni pomen pojma »nomos«⁸, je avtonomnost prvotno pomenila ponotranjenost, tj. »da ima človek božjo postavbo v sebi oz. da se sam od sebe ravna po njej« (Meštrović in Brown, 1985, v Bečaj, 1997, str. 144). Avtorja Bierhoff in Klein (1988, v Bečaj, 1997) govorita pri internalizaciji celo o nastanku posebne normativne kognitivne strukture. Pomembno je še poudariti, da se stopnja ponotranjenosti med normami zelo razlikuje, saj nam tiste, ki niso ponotranjene ob kršitvah ne povzročajo intrapsihičnih nelagodnosti (Morris, 1956, v DeRidder in Tripathi, 1992).

2.1.3.6 Norme so razmeroma stabilne

S stabilnostjo mislijo avtorji (Cartwright in Zander, 1960; Sherif, 1967; Thibaut in Kelley, 1959; Turner, 1991) predvsem funkcijo norm, ki strukturira okolje, da postane dovolj predvidljivo in varno, ne pa absolutno togo in odporno proti spremembam. Norme se spreminjajo, »je pa zanje značilno, da rade vztrajajo in so lahko tudi izvor odpora do spreminjanja« (Festinger, 1950, v Bečaj, 1997, str. 117). Jacobs in Campbell (1961, v Bečaj, 1997) sta na podlagi laboratorijske mikrokulture ugotovila, da se je umetno vsiljena skupinska norma »brez pomembnih odstopanj ohranila še 4, 5 generacij po odhodu zadnje navidezne poskusne osebe« (str. 157). V literaturi se vztrajanje norm pripisuje konformiranju in internalizaciji (Bečaj, 1997).

2.1.3.7 Norme so nadosebne

O normah se ne govori samo kot o pojavu, temveč tudi kot o nadosebni kategoriji (Kretch, Crutchfield in Ballachey, 1972; Sherif, 1936, v Moscovici in Faucheux, 1972; Thibaut in Kelley, 1959). V diadnem odnosu dobi norma pomen tretje osebe, ki »ima moč nad vsakim članom, in sicer običajno na tak način, da določeno ravnanje v določenih primerih naredi za zaželeno; ob tem je nepristranska, ne upošteva posebnih interesov niti enega niti drugega. Pri tej normativni moči, ko je pravilo sprejeto in ponotranjeno, gre, kot se zdi, izključno za nadzorovanje obnašanja – razen /.../, ko oseba ni zmožna potrebnega razlikovanja ali se ne zmore obnašati na predviden način« (Thibaut in Kelley, 1959, str. 129).

2.1.3.8 Norm se pogosto sploh ne zavedamo

Da se norm ne zavedamo oz. jih opazimo šele tedaj, ko so kršene navaja veliko avtorjev (Gergen in Gergen, 1986 in Howit in sod. 1989, oboje v Bečaj, 1997; Sherif, 1967; Schneider,

⁸ Glej poglavje Definicije norm.

1990, v Bečaj, 1997). Trice in Beyer (1993, v Bečaj, 1997) utemeljujeta, da je pri kulturi socialnih sistemov skrito jedro ideologija, ki jo sestavljajo vrednote, prepričanja in norme, »ki se jih člani socialnega sistema pogosto sploh ne zavedajo in ki jih zato tudi ne znajo navesti« (Reichers in Schneider, 1990, v Bečaj, 1997, str. 112).

2.1.3.9 Norme so tesno povezane z raznimi socialnopsihološkimi pojavi

Brez tveganja lahko trdimo, da so norme tesno povezane s celotnim področjem socialne psihologije, nekako najtesneje pa s socialnimi vrednotami, na kar opozarjajo skoraj vsi avtorji (Bečaj, 1997). Hollander (1976) razume norme podredno, tj. bolj specifično od vrednot, s čimer se strinjajo tudi Kretch, Crutchfield in Ballachey (1972), ki trdijo, da skupinske norme izhajajo iz vrednot skupine, medtem ko Codol (1975, v Rus, 2011) pove, da bi se norme lahko enačilo z vrednotami, saj gre pri njih za nekaj zelo zaželenega in pomembnega za skupino, vendar avtor tega ne naredi. Zagovarja stališče, da je tako kot kontra vrednote, možno dojemati tudi kontra norme, tj. kot nekaj, kar sploh ni zaželeno (prav tam). Turner (1991) dodaja, da je, zaradi tesne povezanosti socialnih norm z vrednotami, vsako normativno presojanje tudi že vrednotenje.

2.1.4 Nastajanje norm

Pionir pri raziskovanju norm, Sherif (1967), je nastajanje norm povezoval s stanjem konfuznosti in negotovosti. Nova oz. ponovna stabilnost dinamike skupine, se tako doseže s standardizirano interakcijo posameznikov, ki so se poprej znašli v situaciji brez jasnih vedenjskih pravil.

Starejši avtor, ki je v svojem raziskovanju norm zanimiv je Asch (1952), saj vidi osnovo za nastajanje norm v uresničevanju posameznikovih interesov. Ljudje imamo med seboj različne interese, katerih zadovoljitev, je potrebno doseči preko medsebojne skladnosti, kar zagotavljajo norme⁹. Brez njihovega vzpostavljanja reda, predvidevanja oz. usklajevanja, bi prišlo do kaosa, saj bi različna hotenja posameznikov prihajala navzkriž.

Rommetweit (1954, v Thibaut in Kelley 1959) skrbno razlikuje med posameznikom, ki normo narekuje oz. vsiljuje na eni strani in posameznikom, ki ji je podvržen, na drugi. »Socialna norma je pritisk, ki obstaja med pošiljateljem norme in vedenjem tistega, ki normo prejema pri ponavljajočih se situacijah« (prav tam, str. 130). Pritisk se po njegovem mnenju manifestira v pričakovanjih pošiljatelja norme, da se bo prejemnik vedel na določen način, ali

⁹ V Aschevi (1952) terminologiji »pravila«.

v pošiljateljevi želji po takšnem obnašanju in v odkritih sankcijah, s katerimi pošiljatelj norme odgovori na dejanja prejemnika norme (prav tam).

Avtorja Thibaut in Kelley (1959) sta videla nastajanje norm v eksistencialni potrebi posameznika, da se z drugimi ljudmi povezuje in sodeluje, saj je to edini način, da ustrezno zadovolji svoje potrebe. Svojo tezo sta gradila na primeru diadnega odnosa, kjer se partnerja srečata z različnimi potrebami in z različnimi vedenjskimi repertoarji, pri čemer pride do izmenjave¹⁰, ki naj bi pripeljala do optimalne kombinacije vedenjskih repertoarjev obeh akterjev, oz. v jeziku omenjenih avtorjev, do sinhronizacije (prav tam).

Krech, Crutchfield in Ballachey (1972) vidijo nastanek norm v potrebi po enotnosti skupine, kar je pogoj za uspešno reševanje zadanih nalog. Enotnost prinese v skupino jasno identiteto ter tudi kriterij, ki določa, kaj je prav in kaj ne, saj s tem člani izpolnjujejo potrebo po preverjanju pravilnosti svojega mišljenja.

V podobni smeri kot slednja trojica avtorjev, sta razmišljala tudi Cartwright in Zander (1960), ki sta raziskovala od kod skupinam relativno enotno delovanje. Predvidevala sta, da je vzrok v kognitivnem konfliktu¹¹, tj. neprijetnem psihološkem stanju, ki nastane, ko se posamezniki prestrašijo, da se njihova presoja situacije ne ujema s presojo drugih. Običajno se takemu stanju izognejo, da približajo svojo percepcijo percepciji drugih, s čimer se doseže enotnost skupine.

2.1.5 Motivacijska vzvodi norm in njihova funkcija

Avtorji, na katere sem se skliceval v poglavju Nastanek norm, govorijo zelo malo o človekovih potrebah, »ki bi lahko bile neposredna osnova za nastajanje norm« (Bečaj, 2000, str. 132).

Od vseh motivacijskih osnov norm se zdi najbolj argumentirana potreba po varnosti ter gotovosti, saj ju kot temeljni navajata že Maslow (1982) in Paiget¹² (v Bečaj, 1997). Željo po pripadanju skupini bi lahko načeloma tudi šteli v hierarhijo potreb, vendar je po mnenju Bečaja (1997) ne, saj preveč spominja na afilicijo¹³, »za katero pa je mogoče reči, da je

¹⁰ V izrazoslovju teorij socialne izmenjave se govori o »barantanju« ali »pogajanjih« (Bečaj, 1997).

¹¹ Na tem mestu se avtorja sklicujeta na Aschev poskus s črtami.

¹² Piaget navaja potrebi predvsem v modelu odnosa med organsko regulacijo in kognitivnimi procesi (Bečaj, 1997).

¹³ S tem izrazom se označi željo po »biti z ljudmi v prijateljskem odnosu in se kaže v skrbi po vzpostavljanju, vzdrževanju in obnavljanju čustveno pozitivnih odnosov z drugimi osebami, posebej, če so nam podobne in nas imajo rade« (Montmollin, 1977, v Bečaj, 1997, str. 21). Trotter (1920, v Kretch, Crutchfield in Ballachey, 1972) je slednji instinkt, kot enega izmed štirih, za človeka najpomembnejših (poleg instinkta po preživetju, hrani in spolnosti), poimenoval »instinkt po druženju«.

predvsem instrumentalnega pomena« (Reykowski, 1982, v Bečaj, 1997, str. 132). Slednje ne pomeni, da želja oz. potreba kot taka ne more obstajati, temveč, da se za njo lahko skriva kakšna druga, pomembnejša potreba. Enako lahko postavimo pod vprašaj tudi druge potrebe; po strukturi okolja, po ugodnosti biti tak kot drugi, saj se lahko vedno vprašamo katera bolj temeljna potreba je v ozadju (prav tam).

Pri opredeljevanju funkcij norm, lahko v grobem razdelimo dve (Bečaj, 1997), in sicer:

- zagotavljanje uniformnosti in stabilnosti sistema (Asch, 1952; Gergen in Gergen, 1986, v Bečaj, 1997; Hollander, 1976; Howit in sod., 1989, v Bečaj, 1997; Kretch, Crutchfield in Ballachey, 1972; Shaffer, 1983, v DeRidder in Tripathi, 1992; Sherif, 1967; Rot, 1983; Turner, 1991) ter
- zagotavljanje učinkovitosti skupine pri doseganju zastavljenih ciljev (Gergen in Gergen, 1986; Knippenberg in Wilke, 1988, oboje v Bečaj, 1997; Rot, 1983; Thibaut in Kelley, 1959).

Jasno je, da je enotnost skupine pogoj za uspešno doseganje cilja ter, da se za tem ne skrivajo eksistencialne potrebe. »Gre enostavno za to, da je mogoče s sodelovanjem celo vrsto stvari narediti hitreje ali kako drugače bolj učinkovito, kot če bi jih delal vsak zase. /.../ Brez vsakega dvoma je tako povečana učinkovitost možna le ob dovolj skladnem delovanju celote« (Bečaj, 1997, str. 137-138), s tem, da posamezniki prevzemajo različne vloge, ki so ustrezno usklajene in nujne za doseganje cilja.

2.1.6 Vzdrževanje norm

Vzdrževanje norm se naj bi vršilo preko treh procesov: normalizacije, konformiranja in inovacije (Moscovici in Faucheux, 1972; Turner, 1991). S pojmom normalizacija je mišljen proces oblikovanja norm, ki izhaja iz Sherifovega poskusa iz leta 1935. Inovacija je pri preučevanju norm relativno nov pojem in ima v ozadju proces spreminjanja, ki je povezan z vplivom manjšin na večino. »Konformnost¹⁴, če smo natančni, pomeni vedenje v okviru standardov (norm), ki so se stabilizirali v predhodni interakciji. V kolikšni meri so skupinske norme psihološko zavezujoče, lahko preverimo z opazovanjem vedenja posameznikov, ko niso v stiku z ostalimi člani skupine« (Sherif, 1967, str. 258). Določena stopnja konformnosti

¹⁴ »V zvezi s konformnostjo je koristno razlikovati vedenjsko ali zunanje popuščanje (ang. compliance) od notranjega, ki pomeni resnično spremembo prepričanja (ang. belief oriented compliance)« (Moscovici in Faucheux, 1972, str. 166). Rot (1983) uvede lastno razlikovanje, in sicer: resnično oz. popolno konformiranje, s spremembo mišljenja ter praktično, kjer je prilagoditev le navidezna. Naprej nadaljuje, da bi bilo potrebno ločevati konformnost od vedenja v katerega je posameznik prisiljen, saj npr. kaznjencu ne moremo reči, da je konformist.

je zaželena, ne sme pa dolgo obstajati prevelika, saj vodi v izgubo posameznikove individualnosti ter v rigidnost sistema, kar lahko povzroči njegov propad (Vec, 2006).

Bečaj (2005) opozarja, da živimo v času, ki ceni posameznika, njegovo racionalnost in avtonomnost, zato oznaka konformist ne more biti nič drugega kot slabšalna. »To je človek, ki ne misli s svojo glavo, nima svojega mnenja in se raje, kot da bi iskal svojo pot, podreja večini in avtoritetam« (str. 42). V nadaljevanju ugotavlja, da ni slabšalen pridih prisoten samo v vsakdanjem življenju, temveč tudi v stroki, ki nasploh nosi zasluge za tovrstno dojetanje (prav tam). Predstavniki sodobnejšega pogleda na konformiranje, ki tudi problematizirajo staro paradigmo, so Howit in sod. (1989, v Bečaj, 1997), ki »odločno nasprotujejo temu, da bi konformnost razumeli kot enosmerni proces, s katerim socialno okolje določa posameznikovo vedenje. Po njihovem mnenju konformiranja prav tako ni mogoče pojasnjevati s specifičnimi osebnostnimi lastnostmi ali pa npr. z domnevo, da ljudi lahko preprosto razdelimo na vodje in tiste, ki so pripravljeni slediti (str. 271).

Kar se tiče raziskav povezanih z vzdrževanjem norm, je dobro omeniti Luckmanna (1993, v Bečaj, 1997), ki je ugotovil, da je večina človekove komunikacije namenjene utrjevanju vrednot, norm, prepričanj in podobnih pojavov. V komunikaciji »sodelujemo vsi in vedno, kadar pri tem uporabljamo kakšne koli vrednostne sodbe, s tem že utrjujemo veljavno socialno resničnost. Ta proces poteka seveda več ali manj nezavedno« (Bečaj, 1997, str. 298).

2.2 Čustvene, vedenjske in socialne motnje (ČVSM)

2.2.1 Opredelitev poimenovanja v diplomskem delu

V svojem pisanju uporabljam poimenovanje čustvene, vedenjske in socialne motnje (ČVSM), saj dojemam pogosto uporabljen termin, čustvene in vedenjske motnje, kot preveč površinski, ki ob enem pozablja na zelo pomembno dimenzijo družbenega. Visser (2003, v Metljak, 2009) tako poudarja, da niso čustvene in vedenjske težave nekaj, kar bi obstajalo izven socialnega konteksta, v katerega Vec (2011) uvršča celoten spekter besedne in nebesedne komunikacije. Poleg vsega je pomembno poudariti, da je ČVSM izraz posplošitve, ki še vedno ostaja kategorialna nalepka ter »ne odraža enkratnosti in posameznih, lahko zelo raznolikih značilnosti tako posameznika kot njegove socialne umeščenosti« (Metljak, Kobolt, Potočnik, 2010, str. 93).

Motnjo se opredeljuje s težjimi, dalj časa trajajočimi, ponavljajočimi se simptomi, ki se ponavljajo v različnih življenjskih situacijah in predstavljajo skrajnost na kontinuumu

čustvenih, vedenjskih in socialnih težav (Vec, 2011; Kobolt in Vec, 2011). Pomembna ugotovitev, ki velja na področju motenj je, da so v velikem deležu odvisne od specifičnih situacij, zaradi česar je še toliko bolj na mestu kontekst interakcij (Rutter, 1990). Kobolt in Vec (2011) zato opozarjata, da je potrebno s terminom motnja ravnati previdno, saj se lahko prehitro zgodi, da izraz neustrezno in neupravičeno pokrije celoten spekter oz. kontinuum. Metljak (2009) se s terminologijo ne strinja, in predlaga, da bi se namesto motenj težave opredeljevalo kot hujše. Ne glede na vsa nasprotovanja, ki so povezana s primernejšim poimenovanjem, ne smemo pozabiti na to, da je vsako situacijo možno izboljšati, predvsem če postane okolje razumevajoče in spodbudno, da lahko mladi ponovno pridobijo izgubljeno ravnotežje (Kobolt, 2010).

Za uporabo termina motnja, namesto težava, sem se odločil, kljub temu, da naj bi pri prvem šlo za nevarnost stigmatiziranja in neprisojitve, saj se izraz »imamo težave« veliko lažje prisvoji, kot pa »imamo motnje« (Metljak, 2009). Poleg tega je motnja tudi »birokratski« termin, ki pogojuje sprejetje v zavod (glej ZUOPP, 13. člen)¹⁵. Ravno zaradi slednjega vztrajam pri tovrstnem poimenovanju, saj v empiričnem delu raziskujem norme v skupinah mladostnikov, ki živijo ravno v zavodu.

2.2.2 Poimenovanja - posledica trenutnega družbenega koncepta

Poimenovanje, in tudi pojmovanje, otrok in mladostnikov s ČVSM ni enotno, zato v literaturi in praksi pogosto zasledimo zmedo ter naletimo na medsebojno neskladje izrazov, gledano mednarodno, saj države med seboj zelo variirajo pri definiranju primanjkljajev oz. motenj¹⁶. Slednja populacija je tako poimenovana kot: otroci s težavami v socialni integraciji¹⁷, moteči, vzgojno težavni, otroci z disocialnim sindromom, z motnjami vedenja in osebnosti, z vedenjskimi motnjami, s čustvenimi motnjami ter vzgojno zanemarjeni (Kosmač, 2007). Populacijo se je pre pogosto poimenovalo tudi kot delikventno, kriminalno in prestopniško, česar se več ne poslužujemo, saj se izraz navezuje na področje prava in kriminologije in pomeni, da je oseba prišla navzkriž z zakonom, ne pove nam pa dosti o vzrokih motnje (Bečaj, 2003; Bregant, 1987c). Poleg mednarodne neenotnosti poimenovanja, ki temelji na različnosti utemeljenih pristopov, ne moremo tudi mimo dejstva, da se vsako poimenovanje

¹⁵ Študija, ki jo je opravljala Krajncan (2009) je med drugim pokazala, da je zelo različno pojmovanje vzrokov za oddajo v zavod. Za nekatere so to motnje, ki so stabilne in dalj časa trajajoče, medtem ko drugim zadostuje ena sama eskalacija,

¹⁶ Pri definiranju različnih težav/primanjkljajev/motenj prednjači Nizozemska s 13 skupinami (Opara s sod., 2010).

¹⁷ Za to terminologijo si prizadevajo predvsem na Oddelku za socialno pedagogiko ljubljanske Pedagoške fakultete (Razpotnik, 2011).

oz. preimenovanje vrši »vzporedno s premiki paradigem vzgoje, izobraževanja, normalnosti, normalizacije, socialnega skrbstva in deviantnosti« (Razpotnik, 2011, str. 105).

Mogoče se zdi problematiziranje različnih terminov dlakocepsko, vendar nas Leone (1990, v Kosmač, 2007) opozori, da ravno z izbiro terminov neposredno posegamo v odnose, ne le v razumevanje populacije, saj ima lahko določen termin za strokovnjaka čisto »tehničen« pomen, medtem ko lahko pri drugih osebah, zaradi negativnega prizvoka, ovira že začetno komunikacijo (Opara, 2002).

2.2.3 Značilnosti populacije

Krajncan in Škoflek (2000) ugotavljata, da so si ČVSM¹⁸ od vseh razvojnih motenj najmanj podobne oz. enotne, saj imajo »vsaka svoj specifični splet vzrokov za nastanek in patogeni razvoj« (str. 168), poleg tega pa ni tudi intenzivnost pojavljanja povsem predvidljiva, ker je odvisna od trenutnega psihofizičnega stanja, senzibilnosti okolja in interaktivnih spodbud (prav tam).

Če sta omenjena avtorja govorila o tem, da je problem pri otrocih in mladostnikih s ČVSM množstvo različnih oblik in vzrokov, je Skalar (2003) odločen, ko trdi, da je »problem« pri tej populaciji v tem, da v okolju ne vzbuja pozitivnih čustev in želja, da bi jim »misijonarsko« priskočili na pomoč. Tako v socialnem okolju vzbujajo predvsem jezo in željo, da bi njihovo moteče vedenje ustavili, preprečili ali pa kaznovali. Mnenju se pridružujeta tudi Whelan in Kauffman (1999, v Kosmač, 2007), ki dodajata, da si tolerantnosti do tega vedenja resnično ne želimo ter da hočemo posameznikom odpreti oči, da spoznajo slabo in se spremenijo, saj bi drugače toleriranje takega vedenja pomenilo enako, kot da je bolezen dobrodošlo stanje organizma. Da ne bi dobili občutka, da govorim o tako ali drugače nesprejemljivih mladih, z nejasnimi potrebami, navajam Veca (1998), ki na podlagi svojih izkušenj poudarja, da ni nikoli naletel na otroka s posebnimi potrebami¹⁹, ki ne bi imel v ozadju povsem običajnih potreb. Težava je vedno bila v njegovem načinu zadovoljevanja teh potreb.

Pod izrazom ČVSM, ki je krovni termin, se nahaja širok spekter težav in potreb mladih²⁰, ki segajo od kontinuuma izrazito internaliziranih do izrazito eksternaliziranih oblik²¹.

¹⁸ Sama uporabljata termin vedenjske in osebnostne motnje, kar je bilo skladno s takratnim poimenovanjem (prav tam). Danes se takega poimenovanje ne poslužujemo več, saj ne moremo govoriti o osebnostnih motnjah, če osebnost sploh še ni dokončno razvita (Kobolt in Vec, 2011).

¹⁹ ČVSM se opredeljuje kot posebne potrebe (glej ZUOPP).

²⁰ Metljak (2009) v svojem magistrskem delu izpostavi 5 najpogostejših pojavnih oblik ČVSM. Slednje so: posameznik, ki se preveč prilagaja, posameznik, ki se vede agresivno, posameznik, ki ima pomanjkanje pozornosti in hiperaktivnost, posameznik, ki se vede eksplozivno ter posameznik, ki je izzivalna žrtev. Glede na

Otroci in mladostniki s ČVSM »so glede na omenjene kriterije otroci z disocialnim vedenjem, ki se kaže z neuspešno socialno integracijo« (Kosmač, 2007, str. 390), kar v kontekstu ČVSM pomeni nepoznavanje, neupoštevanje, odklanjanje in tudi kršenje družbenih norm (prav tam). Ni odveč poudariti, da ni vsak vedenjski odklon znak motenosti²², temveč gre lahko za povsem normalno obliko vedenja, ki se pojavi v obdobju odraščanja in nosi v ozadju potrebo po preizkušanju meja, vznemirjenju, sprostitvi, samopotrjevanju, kar pa lahko vodi do laži, vandalizma, kralj, agresivnosti (Svetlin Jakopič, 2005). Znotraj polja disocialnosti tako ločujemo: antisocialno²³ (povzroča škodo drugim) in asocialno vedenje (ni skladno z normami, vendar ne povzroča drugim škode) (Bečaj, 2003). Pri posameznikih s ČVSM »lahko ugotovimo značilno disfunkcionalnost na vseh življenjskih področjih, kar je posledica specifične organiziranosti osebnostne strukture« (prav tam, str.16). »Glavne posebnosti so nizka frustracijska toleranca, slab nadzor nad svojim vedenjem, nestrukturiranost (otrok ni sposoben temeljnega samostojnega načrtovanja in sledenja postavljenim ciljem), težave na področju čustvovanja (nesposobnost izražanja finih čustev: čustveni izbruhi so več ali manj enaki pri izražanju veselja, žalosti ali jeze), težave na področju socialnega vedenja, ki so povezane zlasti s strahom pred zavrnitvijo (nesposobnost oz. težave pri navezovanju stikov, lepljivost, nesposobnost uvidevanja potreb drugih, čakanja, odpovedovanja ipd.), negotovost vase, strah pred rivalitetnimi situacijami in neuspehom ipd. kot osrednjo težavo bi lahko razumeli slabo samopodobo, ki pa je z zunanjim vedenjem uspešno prekrita. Otrok navzven deluje prav obratno, kot predrzen in agresiven, zato okolje negativne samopodobe praviloma ne prepozna« (prav tam). Bečaj (1989) dopolnjuje klasifikacijo disocialnega vedenjskega sindroma z: nizko delovno učinkovitostjo, pomanjkanjem aktivnih interesov, pomanjkanjem navad, pomanjkanjem stikov z »normalnimi« vrstniki, izobčenostjo iz socialnega okolja in s pomanjkanjem pozitivnega čustvenega odnosa. Skalar (1982, v Zalokar, 2004) pa navaja, na podlagi omemb delavcev v vzgojnih zavodih, naslednje težave: nekomunikativnost, nemotiviranost, slabše funkcioniranje pri normalnih obremenitvah, nadomestne zadovoljitve, neprilagojeno uveljavljanje, nevrotičnost in motnje navad. Škoflekova (1989, v Zalokar, 2004) novejša sinteza dodaja disocialne motnje, ki so postale aktualne v zadnjih letih:

opisane karakteristike, bi lahko dodali tudi razvajene posameznike, saj je tudi pri njih moteno čustveno, vedenjsko in socialno doživljanje (Žorž, 2002).

²¹ Razpotnikova (2011), ob pregledu razumevanja ČVSM različnih avtorjev, ugotavlja, da tvorijo njihovi pavšalni pripisi svojevrsten oksimoron.

²² Bregant (1987a) zato v svoji etiološki klasifikaciji disocialnih motenj navaja tudi kategorijo razvojno ogroženih otrok brez disocialnih motenj.

²³ Delikvenca se delno pokriva s pojmom antisocialnost.

odvisnost (droga, alkohol), problemi incestnih odnosov, tabletomanija in izstopajoča destruktivn upornost zoper avtoritete, pravila, norme.

Za oris in primerjavo dodajam angleški konsenz, ki opredeljuje značilnosti prepoznane znotraj ČVST²⁴, ki ga je predstavil Visser (2007, v Metljak, 2009). Slednje so:

- umaknjenost ali izolacija;
- razdiralnost in motečnost;
- hiperaktivnost in pomanjkanje koncentracije;
- nezmožnost konsistentne uporabe primernih socialnih veščin;
- nezmožnost tvorjenja in vzdrževanja pozitivnih odnosov;
- uporaba izzivalnih vedenj;
- duševne motnje, vezane na področja kot so: depresivnost, prehranjevanje, ADHD.

2.2.4 Klasifikacije

Nabor diagnostičnih orodij in klasifikacij ni majhen. Strokovnjaki svetujejo, da slednjega ne jemljemo kot absolut, temveč predvsem kot pripomoček za orientacijo v procesu spoznavanja in razumevanja posameznikovega emocionalnega in vedenjskega odzivanja. Koristno nam lahko služi tudi pri sporazumevanju med različnimi strokami, ki sestavljajo timske obravnave.

Klasifikacije imajo vlogo usmerjevalca in prispevajo k preglednosti, še posebej, če pred uvrstitvijo v kategorijo upoštevamo individualno, izkustveno, družinsko, socialno, medosebno in institucionalno dimenzijo (Metljak, Kobolt, Potočnik, 2010). Slednje diagnosticiranje je značilno predvsem za socialno pedagoško stroko, ki gradi na odnosnem razumevanju in soočanju s ČVSM. Vodilo tovrstnega diagnosticiranja so Myschkerjeva vprašanja (2005, v Metljak, Kobolt in Potočnik, 2010), na katera je »nemogoče odgovoriti zunaj dolgotrajnega procesnega odnosa s posameznikom in njegovim okoljem« (Razpotnik, 2011, str. 109).

V slovenskem prostoru je najbolj znana klasifikacija Bregantova etiološka klasifikacija disocialnih motenj (1987a) in Bečajeva opredelitev disocialnega vedenjskega sindroma (1989). Širše poznane pa so tudi: Klasifikacija ameriškega psihiatričnega združenja – DSM IV (v Metljak, 2009), Quayjeva (1979, v Metljak, Kobolt in Potočnik, 2010) razvrstitev vedenjskih motenj, Myschkerjeva klasifikacija (2005, v Metljak, Kobolt in Potočnik, 2010) in van der Doefova (1992, v Metljak, Kobolt in Potočnik, 2010) biopsihološka interpretacija motenj v otroštvu.

²⁴ V Veliki Britaniji je uporabljen termin Emotional, Behavioural and Social Difficulties in ne Disorders.

Ni odveč opozoriti, da je lahko kategoriziranje bolj posledica na strokovnjakovih potreb in zahtev delovnega mesta kot pa reševanje otrokovih težav (Metljak, Kobolt, Potočnik, 2010), zato je nujna nenehna kritična refleksija obstoječih kategorij, »ki se lahko skozi čas začnejo dozdevati naravne, v resnici pa so vselej del širših diskurzov, v katere so umeščene, in tam služijo določenim namenom« (Razpotnik, 2011, str. 108). Pogoste pasti klasifikacij so lahko še; da postane medicinsko razumevanje sprejeto kot popolna razlaga kompleksnega pojava in tako odstrani pedagoško reševanje problema (Metljak, Kobolt, Potočnik, 2010), se v postopku deklarirano klientovo sooblikovanje pomoči, pri intervencijah pomakne proti strokovnjakom (prav tam) ter da se s pogajalsko močjo in vplivom staršev prične skrivanje v zavetrje drugih kategorij, predvsem z namenom zmanjšanja stigmatizacije (Razpotnik, 2011).

Pri vsem skupaj nikakor ne smemo pozabiti, da so s procesi kategorizacije mladi predstavljeni kot na videz homogena kategorija, kar »maskira pomembna razmerja, pogojena s starostjo, spolom, etnično in kulturno razsežnostjo ter drugimi vidiki družbene neenakosti« (prav tam, str. 111) oz. kot pravi Berger (1979, v Kobolt, 2010, str. 13) »vsak človek je kot vsi ljudje, kot nekateri ljudje in kot noben drug človek«.

Preden zaključim poglavje, se mi zdi pomembno poudariti vidik, ki ga odpira Kosmačeva (2007), ko pravi »če otrokovo »neustrezno« vedenje razumemo kot obrambni mehanizem, kot strategijo preživetja pri soočanju s težavami v njem ali v njegovem okolju, potem odstopanje od norm »običajnega« vedenja ne more biti kriterij, po katerem bi lahko presojali posameznikove posebne potrebe« (str. 393).

2.3 Norme v skupinah mladostnikov s ČVSM

O normah v skupinah mladostnikov s ČVSM nisem našel veliko eksplicitno napisanega, temveč bolj posredno, znotraj različnih besedil²⁵. Izjema je bil članek raziskovalke Ruth Emond (2002), ki je izvedla etnografsko raziskavo, trajajočo eno leto. Med tem časom je avtorica živela z mladostniki in podrobno opazovala njihove načine, kako so izkoriščali skupino, ne le v povezavi z lastnim položajem temveč tudi kot sredstvo za doseg cilja.

²⁵ O omejenosti literature vezane na skupino mladostnikov v vzgojnem zavodu opozarja tudi Emondova (2002), ki poudarja, da je v primerjavi z zavodsko vzgojo, kjer je napisanih veliko knjig, to področje slabše raziskano.

Emondova navaja t.i. družbene valute (ang. social currencies)²⁶, ki so bile prepoznane v proučevanih skupinah. Pomembne družbene valute²⁷ so povzete in strjene v:

- **pomoč in svetovanje:** mladostniki si medsebojno nudijo čustveno podporo, kar vključuje aktivno dajanje nasvetov in spremstvo, ko gredo npr. do osebja. Podpora se kaže tudi v posojanju in skupnem posedovanju lastnine;
- **poznavanje sistema:** informacije, ki si jih mladostniki delijo med seboj o pravnem sistemu in o pravicah, ki jim znotraj tega pripadajo. Prav tako si med seboj povedo, kako obiti pravila vzgojiteljev;
- **humor:** poslužujejo se ga predvsem za zmanjšanje napetosti in za reflektiranje vedenja kot tudi za identificiranje razmerij;
- **kajenje:** pomeni več kot samo posedovanje cigaret, čeprav zmožnost izbire s kom deliti cigaret ni zanemarljiva. Kajenje spremlja vzorec vedenja s pripadajočimi aktivnostmi (pripovedovanje zgodb o kajenju, demonstracija spretnosti kajenja, kupovanje, deljenje cigaret, ipd.);
- **dotik in prostor:** ilustrira načine, preko katerih mladostniki uporabijo sebe in svoje okolje za vključevanje in izključevanje drugih (ne)članov, vključno vzgojiteljev;
- **verbalna in fizična agresija:** navezuje se na izkušnje nasilja v družinah, saj se teh vzorcev mladi poslužujejo za dosego moči;
- **znanje o seksu in zvezah:** služi za povečanje moči. Pri vsem skupaj ne gre le za védenje o seksu, temveč tudi za poznavanje in upoštevanje primerne seksualnega vedenja (prav tam).

Pomembnejša izsledka iste raziskave sta še: preizkušanje novincev glede zaupanja in upoštevanja kolektivno sprejetega sistema prepričanj ter fluidna struktura skupine²⁸, saj se status doseže, ko se posameznik izkaže s pravo socialno kompetenco ob pravem času.

Vec (2006), preko raziskovanja skupinsko dinamičnih procesov v skupinah disocialnih mladostnikov, odkriva norme, ki se pojavljajo na določenih fazah razvoja skupine. Uvodoma, ko se mladostniki med seboj še ne poznajo, soustvarjajo orientacijske točke za skupinsko

²⁶ Družbena valuta je izraz, ki ga lahko razumemo kot celoto dejanskih in potencialnih virov, ki izhajajo iz prisotnosti v družabnih omrežjih in skupnostih. Izhaja iz Bourdieujeve teorije socialnega kapitala in govori o povečanju občutka za skupnost, omogočanju dostopa do informacij in znanja, pomoči pri oblikovanju posameznikove identitete in zagotavljanju statusa ter priznanja .

²⁷ V okvirih svojega diplomskega dela, bi jih poimenoval kar norme.

²⁸ Polsky (1962, v Emond, 2002) je nasprotno prišel do izsledkov, da je struktura skupine deviantnih mladostnikov, ki jo je preučeval, zelo rigidna in dolgotrajna ter običajno dosežena preko deviantnih dejanj (večinoma nasilja, ustrahovanja, zbadanja in goljufanja).

realnost, ki so običajno osnovane na nasilnem vedenju, v smislu: »Čim hitreje pokaži ostalim svojo (socialno) moč, ker je od tega odvisen tvoj status v skupini« (prav tam, str. 12). Po mnenju avtorja je pomen, ki ga mladostniki pripisujejo statusu oz. položaju v skupini, večji kot pri drugih klikah.

Mladostniki s ČVSM, preko konfliktov²⁹, ki niso vedno verbalizirani, vzpostavljajo skupinske norme³⁰, o katerih več ne razpravljajo in jih dojemajo kot dejstvo, da je v njihovi skupini »pač tako«.

Skupina razvija njej lastna pravila, pa tudi zunanja obeležja kot je npr. stil komunikacije (sleng, stalne teme pogovorov), skupna interesna področja, podobnost vedenja (podobna hoja, drža telesa, geste – pljuvanje, smejanje), včasih oblačenja, nošenje simbolov itd. Člane običajno vodi miselnost, da so za dosego njihovega cilja dovoljena vsa sredstva, kar je povezano z jasno izraženim, odkritim, močnim in netolerantnim pritiskom na posameznike, da se prilagodijo zahtevam skupine (prav tam).

Zunanji sovražnik, ki je običajno nekdo od odraslih, skupino bolj poveže. Kohezivnost skupine se tako manifestira na »izrazito nesocialen ali celo antisocialen način (npr. skupinski begi, kraje, pretepi, bojkoti itd.« (Vec, 2006, str. 16).

²⁹ Slednji so zaradi narave njihove motnje pogosti in velikokrat eskalirani, tj. pretirano izraženi glede na intenzivnost, kot tudi glede na sprožilno situacijo (Vec, 2006).

³⁰ Norme pomenijo razrešitev konflikta med posamezniki (Moscovici in Faucheux, 1972), ki nastane zaradi prinašanja različnih individualnih potreb in interesov v skupino.

3. EMPIRIČNI DEL

3.1 Raziskovalni problem

3.1.1 Opredelitev

Kot je jasno, se populacija otrok in mladostnikov s ČVSM razlikuje od svojih vrstnikov glede na način umeščanja v svet. Pogosto se jim pripisuje značilna disfunkcionalnost na vseh življenjskih področjih, kar je posledica specifične organiziranosti osebnostne strukture (Bečaj, 2003). Mladostniške skupine posameznikov s ČVSM se poslužujejo drugačnih načinov potrjevanja kot skupine njihovih vrstnikov. Tudi njihovo povezovanje in interakcije so drugačne, kar pri ljudeh izzove različne odzive.

3.1.2 Namen raziskave

Raziskati želim, kakšne norme se izoblikujejo v skupinah mladostnikov s ČVSM, da vodijo v dotično skupinsko dinamiko, in ali so njihove norme specifične, posebne ter v katerih elementih.

3.1.3 Cilji raziskave:

- prepoznati norme, ki se razvijejo v skupinah mladostnikov s ČVSM;
- ugotoviti karakteristike le-teh in
- raziskati razlikovanje norm glede na spol.

3.2 Raziskovalna vprašanja

Raziskovalno vprašanje 1: Katere norme lahko najdemo v skupinah mladostnikov s ČVSM?

Raziskovalno vprašanje 2: Kakšne so karakteristike norm v skupinah mladostnikov s ČVSM?

Raziskovalno vprašanje 3: Kako se norme razlikujejo v skupini mladostnikov s ČVSM glede na spol?

3.3 Raziskovalna metodologija

Zaradi specifičnosti tematike sem se odločil za uporabo metode fokusne skupine, ker je zanjo značilno, da se v njej pojavijo »sinergični učinki, saj vsak član skupine vpliva na druge člane skupine in jih spodbuja k izražanju misli. Posamezni član skupine se lahko odzove na to, kaj je rekel drugi član, kar vodi do povezovanja in dopolnjevanja odgovorov (Fraenkel in Wallen, 2006; Barbour in Schostak, 2005; Wilkinson, 2004, vsi v Vogrinc, 2008, str. 114). Prednost

fokusne skupine pred individualnim intervjujem, je ravno v odpiranju in komuniciranju³¹ različnih pogledov na skupinske procese.

3.3.1 Merski instrumentarij

Uporabljen je bil polstrukturiran intervju, izdelan posebej za diplomsko delo. Intervju sestavljajo vsebinski sklopi, izhajajoči iz raziskovalnih vprašanj, ki pokrivajo področja: skupina – navzven, skupina – navznoter ter posameznikovo doživljanje skupine.

3.3.2 Izbira vzorca in izvedba

Metodo fokusnih skupin sem izvedel 22. aprila 2013, v vzgojni skupini enega izmed slovenskih vzgojnih zavodov. Vzorec je zajemal dve skupini s po 3 mladostniki in mladostnicami, ločenimi po spolu. V tabeli so prikazani osnovni podatki mladostnikov, ki so zaradi zagotovitve anonimnosti poimenovani s črkami³².

Tabela 1: podatki o intervjuvancih

intervjuvanec	spol	starost	glavni vzrok napotitve v zavod
A	moški	17	agresivno vedenje, izostanki od pouka
B	moški	17	izostanki od pouka
C	moški	16	agresivno vedenje, izostanki od pouka
Č	ženski	18	težave v domačem okolju
D	ženski	17	samopoškodbno vedenje, begi od doma, izostanek od pouka
E	ženski	16	izostanki od pouka, težave v domačem okolju

Fokusna skupina s fanti je trajala neprekinjeno 50 minut, medtem ko je bil pri dekletih pogovor prekinjen zaradi njihove želje po teku, in nato nadaljevan s samo eno mladostnico. Pogovor z vsemi dekleti je tako trajal slabih 15 minut, individualni pogovor pa 5 minut. Naj poudarim, da je bilo tistega dne ozračje v skupini zelo napeto, saj se je pred samim pogovorom, v moji prisotnosti, razvnel prepir med vzgojiteljico in mladostnico, kar je poskrbelo za specifično ozračje med vsemi stanovalci. Mladostnice so se v incident počutile veliko bolj vpete, zato so na moja vprašanja odgovarjale bolj redkobesedno, medtem ko so fantje odgovarjali zelo poglobljeno.

³¹ Glej poglavje Vzdrževanje norm.

³² Črke stojijo tudi v oklepajih pri dobesednih navedkih oseb, ki so slednje izrekle.

Fokusno skupino sem izvedel sam³³, saj sem s skupino mladostnikov sodeloval že poprej. Presodil sem, da bodo lažje povedali nekatere stvari meni, brez prisotnosti dodatne, neznane osebe.

3.4 Postopek analize podatkov

Zbrane podatke sem vrednotil s pomočjo procesov³⁴, navedenih v nadaljevanju (prirejeno po Močnik Kožič, 2012).

- Za namen analize sem pregledoval vsak vsebinski sklop posebej, ločen po skupini. Ob tem sem izpisoval povedana dejstva, ter poskušal biti kar najbolj pozoren na ton in intonacijo izrečenega.
- Dobesedno izpisovanje ilustrativnih in pomembnih izjav sogovornikov in označevanje le –teh z oznako.
- Iskanje skupnih točk in razlik pri odgovorih tako znotraj kot tudi med skupinama.
- Umeščanje izjav v celoten kontekst odgovorov skupine in v kontekst posameznika.
- Vračanje na posamezna poglavja in dodajanje ugotovitev, ki so se porodile tekom pisanja analize.
- Nenehno spraševanje, zakaj je posameznik izrazil kar je izrazil in, ali za izraženim želi sporočiti še kaj.
- Avtorefleksija v smislu ali imam nadzor nad podatki in če sem nevtralen.
- Z najvišje možne distance zajeti vsebine za analizo in z najvišjo možno stopnjo objektivnosti.

Kodiranja se v analizi podatkov nisem posluževal, saj sem mnenja, da »strogo kodiranje izloči bogato večdimenzionalnost zbranega gradiva« (Močnik Kožič, 2012, str. 66).

³³ Čeprav je ob sebi priporočljivo imeti pomočnika (Klemenčič in Hlebec, 2007).

³⁴ Nekateri procesi so se med seboj vršili istočasno in se tesno prepletajo.

4. PRIKAZ REZULTATOV

4.1 »Skupina – navzven«

Pri sklopu vprašanj, ki so se navezovala na »skupino – navzven«, smo razglabljali o zunanjih znakih identifikacije, tj. o tem, kakšno mnenje bi dobil zunanji opazovalec ob pogledu na skupino.

Tako fantje kot dekleta so bili mnenja, da nimajo določene oblačilne kulture, čeprav se oblačijo podobno, »v izi«(A). Dekleta edino izpostavijo, da imajo vse obuta različna para nogavic, kar dojemajo kot njihovo posebnost³⁵. »Oblačiš se kot ti sam' paše. Se pa podobno, ja.(B)« Oboji izpostavijo izjemo, to je zabava. »Ajde, pusti ti žur če greš res v žur al' pa diskač, tko, mal' na ribe³⁶, ne, pa to, pol se ušmekáš, čudno, ne. A vseeno ne preveč, more bit mal tisti gangster šit.(C)« »Js' pa kolega, če greva sam' tko vn' sva oblečena trenirke, pa pulover, pa kapuco gor, rec'mo, če gremo pa žurat', si dava pa kavbojke, frizur'co, srajčko.« (B) »Ko gremo žurat se podobno oblečemo, petke, pa make-up, pa tko.(E)« Mladostnikov odgovor, »se mi ne da oblačit' kavbojk, ker zgledam ko peder« (A) je s strani ostalih dveh članov izzval posmeh in zbadanje, da zgleda »peder s kavbojkami ali brez« (B), kar se je vleklo tekom celotnega pogovora.

Fant A opredeljuje nogometne stave kot skupno aktivnost, vendar se mladostnik C z njim ne strinja. »Sam k'le³⁷ itak ne morem gledat' tekme normalno, ne morem videt', kok je kakšen pripravljen, kako je prejšnjo tekmo igral, ma n'č, n'č. Mor'š mal' predvidet', ne moreš kar t'ko stavit', je treba logično pomislit'!« Prav tako je dvema mladostnikoma dobro poznano »darovanje za karitas³⁸(B, C)«. »Vsi hodimo na karitas. Js pa B. skoz' darujeva za karitas. Darujeva 10, 20, tut 30 evrov včasih. Karitas je naš in to je to. Še malo bomo darovali v karitas, bo cel karitas naš. Mi pač darujemo solde karitasu. Je bi ga, saj bodo oni že znali porabit solde, kurci. Zmeri jih znajo porabit', al' jih pa investirajo v druge stvari.(C)«

Skupne aktivnosti deklet so »žuranje³⁹, laufanje⁴⁰, to, da si vedno delimo 1 cigaret «(E). Na splošno pa so bolj kot o dejavnostih, ki jih počnejo skupaj, govorile o osebnih karakteristikah, ki jih gojijo v skupini in so v primerjavi z drugimi skupinami za njih specifične. Slednje so: »smo iskrene, si povemo v obraz to kar nas moti, za razliko od drugih, ki so dvolične osebe in

³⁵ Slednji stil oblačenja je relativno nov.

³⁶ Dekleta.

³⁷ V zavodu.

³⁸ Pomena »karitasa« mi mladostniki ne razkrijejo, ker ne sodim med nje.

³⁹ Rade hodijo na zabave, vendar bolj same zase. Skupaj so bile le nekajkrat.

⁴⁰ S skupnim tekom so začele pred dvema tednoma.

govorijo za tvojim hrbtom namest' da bi ti pr'šli v faco povedat.«(Č) »Me smo bolj odprte, si povemo takoj, kar nas moti, na lep način. Se ne kregamo, kdaj tut pride do nesporazuma, do krega, ampak se pol pogovorimo«(E).

Skupna glasba dekletom je »največ balkan«, medtem ko prisegajo fantje na bolj raznoliko sceno. »Rap, techno, balkan. Ajde, kakšen cigu migu, ampak ne un hard core cigu migu, ajde un, k je mal tuc tuc varijanta in pol zraven pojejo srbsko al' bosansko. Če si pijan, tut slovensko.«(B) »Js sem punk poslušal, začel sem se dret, ful me je sprostil.«(C) »Js tut, pa če sem bil živčen sem šel metal poslušat, pa me je čist pomiril.«(B) Na vprašanje deklet, če še vedno poslušajo »gangnam style⁴¹« sem dobil retorični odgovor: »Kdo še to posluša?« (Č).

Oboji dojemajo šolo kot nujno zlo. »Saj vsak sam ve, da mora narest'. Saj nismo v vrtcu. Zakaj nas vsi imate kot da smo v vrtcu? Vsak ve, zakaj je sem prišel, da naredi to kurčevo šolo.«(C) »Saj, če kdo rabi, saj mu pomagaš, če znaš pa razumeš.« (B)

4.2 »Skupina – navznoter«

Dekleta si v pogovoru dovolijo biti, kot same poudarijo, čustvena. Ne izpostavijo tabujev. »Če ker karkol' na duši leži, pove, pa se pol v bistvu vse naprej men'mo.«(E) »Govorimo tudi o seksualnih izkušnjah. Kera vpraša, če je to kaj narobe, pa pol kera, k' 'ma več izkušenj pove, al' pa tista k več teorije pozna, ji pol pove, kako pa kaj.« (Č) Drugače so pogovori deklet o »vsakdanjih stvareh – žuranje, kok smo ga spile, fantje« (Č).

Fantje opredeljujejo svoje pogovore kot »pomembne in zanimive« (C). »Posel – kuča – posel.« (C) Najprej si izmenjajo novice »če se je kaj zanimiv'ga zgodil, kdo je koga razbu, kaj je b'lo zanimiv'ga, pa tut' če maš težave, če je treba koga razbit', sam ne v zavodu tok« (C). »No, če maš težave, si kaj povemo, pa lahko tut vzgojitelj'ci rečeš.« (B) Na vprašanje, ali se v družini pogovarjajo o težavah, odgovarjajo nikalno. »Jeba, slaba. Ker js mam sam velike težave al' jih pa sploh nimam. Ne morem t'ko mami razlagat'.« (C) Tema, o kateri se sploh ne pogovarjajo, »so pedri«⁴², pogovarjajo pa se tudi o seksu.

⁴¹ Tovrstna glasba je bila pred slabim mesecem dni, ko sem bil v skupini na študijski praksi, pravi hit.

⁴² Smeh in žaljivke namenjene članu A.

Tako fantje kot dekleta, so omenili skupni jezik, »šatro«⁴³, ki ga uporabljajo »po navadi, če je vzgojitelj zraven, pa si ne mor'no glih povedat, ne, si pol v šatri povemo. Na primer, namest' da rečeš prideš, rečeš dešpri, sam to tolk hitr govorimo, da nas noben ne razume« (D).

Pogoj priključitvi v skupino je vstopni običaj, ko »novinca namažemo s šminkami« (D). Eden izmed fantov se spominja: »mene so namazale, kurbe, so me čist' usta pekla« (B). Ob tem je stanovalec, ki se je pridružil kot zadnji, pripomnil, da sam tega običaja še ni prestal. Kot skupina še nimajo oblikovanih vstopnih običajev za novinke. »To je v kurci, ker ne moreš nad pičke se znašat'.« (C) V nadaljevanju so fantje omenili vstopni običaj »slikati ledvica«⁴⁴, ki ga sicer ne uporabljajo, vendar so preko pogovora prišli na idejo in se odločili, da ga uvedejo. Od novince že takoj v začetku zahtevajo, da se jim prilagaja. »Tako povemo pravila, da vid' da se ne zajebavamo.« (A)

Situacije, ki ogrožajo, skupino bolj povežejo. Mladostnica je dela primer: »k' se je vzgojitelj'ca name drla, so one na mojo stran stopile«. (Č) V času prvega dela pogovora, je bila mladostnica Č še vedno pod močnim vplivom prepira, zato o vzgojiteljici ni imela dobrega mnenja. Slednje se je spremenilo v drugem delu, ko je povedala, da so »vzgojitelji plačani zato, da so z nami in nam pomagajo, pa se pogovarjajo« (Č). Tudi fantje so dali primer, da se čutijo bolj povezane, ko jim preti nevarnost, npr. če jih lovi »mulja«⁴⁵. »Saj zato se pa druž'mo taki, ki skup' držimo, ki bi se tut postav'li za druž'ga. Ker eni so pičke, sam da bi svojo rit rešli, tut če vse ostale zatož'jo. To se probamo pol takih izogibat, čeprav eni se pol štul'jo zraven.« (B) »Ma pr' men, če bi kdo povedal kapsom«⁴⁶, kje se nahajamo, ma mama ga doma ne bi prepoznala, da je njen sin.« (C)

Dejanja, ki jih dekleta odobravajo in imajo za zaželena, so: »zaupanje, posojanje vse, za obleč', za mazat', res vse, si povemo v obraz, sprejemamo kritike« (E). Podobnega mnenja so tudi fantje: »da posojaš, da si prijazen, da rec'mo, prejšen teden je bila Y. slabe volje, pa smo šli skupaj do nje pa jo mal probal' v boljšo voljo sprav't, pa da se podpiramo« (B). V skupini se jim zdi dobro, da si med seboj ne kradejo stvari. »Naša skupina je glede tega«⁴⁷ ful pošlihtana. Ni t'ko k' v enih skupinah, kjer moraš dejansko stvari za sabo zaklepat.« (B) »Če

⁴³ Mladostnik A je omenil tudi, da je ime za ta jezik šatrovački, vendar sta ga ostala člana zatrla, da to ne drži oz. velja samo za njegovo mesto, ne pa nasploh. Enako je bilo pri govorjenju o skupinskem pozdravu roka – šamar. Op. pozdrav pri katerem podaš roko in klofneš po glavi.

⁴⁴ Ponovno mi niso razkrili podrobnosti postopka, razen, da je »sramotno ful, ker zjutraj prideš ven iz sobe in splot ne veš, kaj je bilo, kdo je bil, pa se mu cela skupina smeji v fris«.

⁴⁵ Policija.

⁴⁶ Policistom.

⁴⁷ Glede kraj.

pustim v skupini škatlico čikov, se ne bojim, da bo kaj zmanjkalo. Ker v šoli mi je zdaj v 14 dnevih že trikrat izgin'lo» (C). Dekleta ne marajo laži, kraj in dvoličnosti, medtem ko fantje še dodajajo, da ne tolerirajo: zajebavanja, dretja, otročjega obnašanja, frajerštva, »kurčenja⁴⁸«, hinavščine, izdajstva, »ne smeš bit težki narkoman, da bi se zdej kle s horsom zadeval« (B).

Tako fantje kot punce dojemajo najhujšo kršitev izdajo. Eden izmed mladostnikov je na vprašanje, kaj bi se zgodilo po kršitvi, petkrat odgovoril »noč'te vedet'« (C). Ob vsaki kršitvi naj bi se dalo »vzgojno« (A). Kazni naj bi se razlikovale glede na stopnjo kršitve. »Najprej bi povedu v faco, pol bi se zdru, pol pa prebutal.« (C) Mladostnika sem naprej hipotetično vprašal, če bi se njemu zdelo v redu, da bi ga za kršitev »prebutali«. Zelo težko se je vživel v situacijo. »Ne bi izdal, za n'č. Vem, kok se počutiš, js se res trudim. Ampak ja, bi se mi zdel' prav, če bi res zajebal. Sam, da zajebeš na ful, to se ti ne zgodi slučajno, tega ne moreš, to nar'diš, ko prav hočeš.« (C)

Dekleta so izpostavila primer z bivšo sostanovalko, v odnosu s katero je prišlo do izkoriščanja. »Najprej smo se skušali pogovorit sam ko ni šlo, ko ni niti odzdravljala, pa isto delala, smo jo začele ignorirat'.« (Č) Vprašanje, če so se polastile fizičnega nasilja je izzvalo smeh in odgovor »tko se tuče, taj se voli« (Č). V individualnem pogovoru je mladostnica sama nadaljevala, da se ji ne zdi prav, da koga »prebutaš, ker imaš pol ti posledice⁴⁹« (Č). Fizično nasilje tolerira, »če ti res živ'c počī, pa če se ne moreš zadržati nazaj, pa če se ne znaš nazaj kontrolirat« (Č).

Oboji so poudarili, da je skupina zelo prijazna, dokler so sami prijazni do nje. »Naša skupina je ful prijazna, dokler si ti do nje.« (Č) »Če si kul, so vsi do tebe dobri, pusti ti posel, tam si ti sam sam, ni brata, fotra.« (C)

Tako fantje kot dekleta dojemajo skupino kot precej enakopravno, z enakovrednimi odnosi. »K'le je ful sproščeno. Naša skupina se mi dopade. K'le smo enakopravni. Ni t'ko k pr' nas v X, ko šef zatuli tišina, smo vsi tiho, pa glavo dol. Od največje gorile pa do najmanjš'ga tipa.« (C) Drug mladostnik nadaljuje, da je prej kdo pod njimi, kot pa da bi bili oni podrejeni, v smislu novincev, ki »še do kolen ne sežejo« (B). Naprej opisuje enakovreden odnos s kolegom. »Ko 'mam js' keš, dam js' vse, za pijačo, čike, kave, kaj za pojest, k' ga nimam, da on. K' noben nima, vedno dobimo ... greš na karitas, da dobiš« (B). Mladostnik C nadaljuje z

⁴⁸ Odgovarjanje brez razloga (poda primer »svežega incidenta« med vzgojiteljico in mladostnico). »Brez veze, da ji v taki situaciji kaj rečeš, ker bi blo sam še več dretja.« »To je najhujše, nikoli nisem pičke udaru in je tudi ne bom, to kle potrkam, samo če bi kakšen tip se tko kurčil, pa naj bo tak al' pa tak, ma spalū bi mu s prve šamar«.

⁴⁹ V mislih ima konkretno izkušnjo s sodnikom za prekrške.

govorjenjem o hierarhiji v domačem kraju. *»Nis'm js' bos, ne moreš bit. Js se družim s starejš'mi sam' zarad' biznisa. Kle je fora, kdo se te boji. Pomagaš si med sabo. Če imaš ti spoštovanje, ga bo imel tud on do tebe. Če mu boš pomagu, bo tud on teb' ... ne gre se kle, kdo je bos, veš, kdo ma čez uvoz in dost' je to.«*

4.3 Posameznikovo doživljanje skupine

Mladostniki zelo različno doživljajo skupino. *»Važno mi je, da šolo nar'dim, briga me, kakšen folk je okrog mene.«*(A) *»Ne bi mi blo glih vseen, če se spičmo. Sam realno, da bi imel kolega pizdar'jo, pa bi me klical, bi šel tut na beg, res, karkol.«* (B) Vodilo bi se po mnenju enega glasilo: *»ako ti je težko, samo nazovi, tut če ti ni težko, če si dobil kaj zanimiv'ga, samo nazovi, če si bil na karitasu, samo nazovi, če si bil kjerkoli, samo nazovi, če greš ven, samo nazovi. To smo klapa, ki drži t'ko. Js' nimam prjatlov, js' imam kolege in še tisto smo kolegi ta pravi, a še tistim ne moreš zaupat vse.«* (C)

Mladostnica pravi, da skupine ne bi zamenjala, ker je na njo navezana in navajena, čeprav je zamenjala precej generacij. *»Stikov nimam, ker niso b'li, ajde, 'mam z nekaterimi, ki sem se razumela z njimi, k' je b'lo v redu z njimi, k so b'li bolj al' mn' iskreni. S temi, k' so b'li pa bolj dvolični pa hinavski, pa ne.«* (Č)

5. INTERPRETACIJA REZULTATOV

Preden začnem s samo interpretacijo se mi zdi umestno opozoriti, da mladostnikov nisem dojemal kot enotno skupino posameznikov s ČVSM. Slednje se da razbrati že iz same tabele intervjuvancev, saj pri nekaterih mladostnikih vzrok za sprejetje v zavod ni bila motnja, ki bi pogojevala zadovoljevanje potreb na način, ki pomembno ogroža posameznika in/ali njegovo okolico (Vec, 2011), temveč uporništvu, ki se je manifestiralo v izostajanju od pouka. »Tovrstno vedenje samo po sebi torej še ne pomeni, da je njen nosilec razvojno ogrožen ali pa osebnostno tako spremenjen, da je potreben specialne obravnave ali celo izločitve iz okolja« (Bečaj, 2003, str.13).⁵⁰

Mladostniki, katerih povezovanje v skupine me je zanimalo, so kot vzgojna skupina znotraj zavoda tvorili kohezivnost, ki naj bi jim omogočala kompenzacijo socializacijskih primanjkljajev in iskanje odgovora na skupno občutene probleme (Dekleva, 1983), vendar pri njih nisem zaznal večje pripadnosti, kot sem to lahko opazil, ko je pogovor nanesel na njihovo interesno skupino, običajno v domačem kraju, h kateri so se pridružili prostovoljno. Ob tem se mi je zdelo zanimivo, da sta predvsem mladostnika B in C veliko govorila o skupini kolegov s kraja od koder prihajata, medtem ko drugi niso niti omenili tovrstnih klik in so se tekom pogovora dosledno držali vzgojne skupine. Slednje bi lahko pripisovali dejstvu, da se otroci in mladostniki s ČVSM pogosto izmikajo socialnim stikom, komuniciranje zožijo na najnujnejše odnose in imajo nasploh težave pri navezovanju (Skalar, 1982, v Zalokar, 2004). Pri vsem tem je pomembno poudariti, da je zavodska skupina sestavljena formalno (tj. od zunaj) in, da so mladostniki vanjo vključeni neprostovoljno, kar pomeni, da šele sčasoma razvijejo neformalne odnose.

Kar se tiče norm, vidnih zunanjemu opazovalcu, moram priznati, da sem jih dojemal, kot da bi nastale priložnostno in kratkoročno. Primer za to je zvrst glasbe, ki je čez noč postala nezanimiva, skupinske aktivnosti in oblačilna kultura, ki je sicer podobna, vendar ne skupinsko hotena kot enotna, še manj pa strogo določena. Vsa ta fluidnost me napeljuje na misel o slabši ponotranjenosti (oz. bolje rečeno definiranosti) norm, ki se tičejo zunanjega izgleda skupine. Kot zunanji opazovalec bi dodal normo »vulgarnega izražanja«⁵¹, ki sem jo spoznal kot pogost dodatek v pogovorih med mladostniki samimi in v manjši meri z vzgojitelji, ter normo kajenja, ki pa jo lahko imajo že tako ponotranjeno, da je niso niti omenili, z izjemo deklet, ki si cigaret podajajo v krogu.

⁵⁰ Glej tudi Krajncanov (2009) članek Vedenjske in čustvene motnje otrok in mladostnikov v slovenskih vzgojnih zavodih.

⁵¹ Zavoljo tega so replike pretipkane dobesedno.

Pogovori med fanti in dekleti se pomembno razlikujejo. Dekleta so usmerjena bolj v odnose, njihovi pogovori so bolj intimno naravnani in v večji meri vključujejo čustva, empatijo, neverbalno komunikacijo, medtem ko so fantovski pogovori bolj konkretni, ozki in usmerjeni na dogodek (Giordano, 2003; Guerrero, 1997; Tannen, 1990; Thurlow, 2002; vsi v Cottorell, 2007). Da se izognemo stereotipiziranju⁵² o moški neobčutljivosti in pomanjkljivostim v moški komunikaciji, je bolj smiselno, da priznamo, da ženske in moški izražamo čustva na različne načine.

Skupen vsem pripadnikom skupine je specifični jezik (žargon), imenovan »šatra«, čigar namen je ločevanje pripadnikov, ki ne sodijo v kulturo njihove skupine oz. v njihovo subkulturo⁵³ (Brake, 1984).

Vstopni običaji v skupini sicer obstajajo, vendar se jih ne držijo povsem in jih ne opravljajo redno. V kolikor pa jih, jih z namenom, da novinca osramotijo in mu dajo vedeti, da zahtevajo podreitev skupini. Krst obstaja samo za mladostnike, mladostnicam prizanašajo. Raziskava Sekolove (2009 in 2012) potrjuje moje ugotovitve in dodaja, da je ravno ustrahovanje vir moči in statusa v zavodih. Ranljivost na začetku institucionalizacije ima tako pomen vzpostavljanja in vzdrževanja hierarhije (Sekol, 2012). Čeprav sami menijo, da nimajo stroge hierarhije⁵⁴, z »obredom sprejetja« v skupino proizvajajo ravno slednje.

Pri govorjenju o novincih je bilo večkrat poudarjeno, da jih je potrebno prisiliti, da se podredijo sostanovalcem z daljšim staležem bivanja. Potemtakem so prišleki prisiljeni v sprejemanje vpliva, iz česar sledijo tri možne vrste odziva: a) posameznik se vplivu podredi proti svoji volji b) sprejemanje vpliva je prostovoljno zaradi določenih osebnih koristi, c) vpliv se sprejema zaradi neke tretje, običajno normativne kategorije in ne zaradi neposrednih osebnih koristi (Bečaj, 1997). »Te situacije ustrezajo Kelmanovi delitvi procesov socialnega vplivanja na popuščanje (compliance), identifikacijo in internalizacijo. /.../ Erich H. Witte (1985) meni, da gre pri popuščanju predvsem za moč v ožjem pomenu besede, pri

⁵² Giordano (2003, v Cottorell, 2007) je usmeril pozornost v raziskovanje izražanja čustev med spoloma, in ugotovil, da bi lahko bile razlike med spoloma posledica raziskovalnih metod, ki toliko ne odgovarjajo moškemu načinu izražanja čustev.

⁵³ »Subkulture in kontrakture ne nastajajo zgolj iz ekoloških razlogov, ampak tudi iz psiholoških, da se ustvarijo enaki statusni in vrednostni pogoji za osebe, ki v normativni kulturi nimajo zadostnih tekmovalnih možnosti, pa tudi zaradi psiholoških zaščitnih potreb in varovanja pred samoobtožbo, občutij krivde in samozaničevanjem« (Becker, b.d., v Bregant, 1987č, str. 37).

⁵⁴ Mimogrede, hierarhičnost se je jasno videla tekom samega pogovora, predvsem pri fantih, ko sta mladostnika B in C večkrat nasprotovala mnenju sostanovalca A in ga z zbadljivkami potiskala v ozadje, ter mu s tem sporočala, da njegovo mnenje ne šteje toliko kot njuno.

identifikaciji za privlačnost in pri internalizaciji za prepričljivost. Po vrsti gre torej za vedenjsko, čustveno in kognitivno komponento vedenja (prav tam, str. 163, 164).

Popuščanje »praviloma pomeni, da se neka oseba zaradi svoje odvisnosti podreja pritisku skupine, vendar zgolj navzven⁵⁵. Če gre za odnos med dvema osebama, od katerih ena drugo prisili v določeno vedenje, se po navadi govori o pokoravanju ali poslušnosti (obedience)« (Bečaj, 1997, str. 197). Moscovici in Faucheux (1972) v svoji opredelitvi ločujeta: prisilo, ki temelji na moči (ang. the power pressure) in vplivanje, ki temelji na normativnosti (ang. the influence pressure)⁵⁶. Funkcija prisile je po njuno zagotavljanje skupinske učinkovitosti, ki se izvaja z nagradami in kaznimi, funkcija vplivanja pa je vzdrževanje normativnega sistema, izvajanega z doslednim vedenjski vzorcem in pogajanji (prav tam).

Ker, izhajajoč iz definicije Thibautja in Kelleyja (1959) ter Rota (1983), ob pojavu popuščanja pod prisilo močnejše skupine, ne moremo govoriti o normah, tudi začetnih ritualov preučevane skupine ne moremo pojmovati kot skupinske norme, ki bi bile jasne, prostovoljne in soglasno sprejete s strani vseh članov oz. večine⁵⁷.

Naprej se mi odpira vprašanje, v kakšni luči mladostniki vidijo svojo vzgojno skupino? Izjava mladostnika, da mu je vseeno v kakšni skupini prebiva, samo da naredi šolo, me napeljuje na miselnost, da dotičen mladostnik dojema dejavnost skupine predvsem v gibanju proti konkretnemu cilju in ne toliko v vzdrževanju socialne resničnosti⁵⁸, iz česar lažje razumemo hitro spreminjanje pravil in »pomanjkanje časa« za njihovo internalizacijo⁵⁹. Na drugi strani pa je bilo pri nekaterih mladostnikih (oz. predvsem mladostnicah) opaziti, da so skupino zelo občudovali, kot, da bi nanjo gledali preko faze zaljubljenosti v skupinskih procesih. Tako so iskali pretirane podobnosti med člani, zmanjševali pomen individualnosti, negirali razlike in drugačnost ipd. (Vec, 2006). »Pri vsem gre za veliko mero projekcij lastnih želja in pričakovanj v druge« (prav tam, str. 15). Presenetljivo in v nasprotju s pričakovanji je, da zmore nekdo, ki ima ČVSM, razviti tako socialna čustva kot sta ljubezen in zaljubljenost.

⁵⁵ Pojem ustreza starejši praktični konformnosti (Bečaj, 1997; Rot 1983). Najpogostejša psihološka spoznanja, zakaj ljudje popuščamo, so zaradi: recipročnosti, doslednosti, socialne potrditve, prijateljstva oz. naklonjenosti, avtoritete in pomanjkanja (Cialdini in Trost, 1998).

⁵⁶ »Oseba, na katero je vplivanje usmerjeno, le tega sprejema ali pa zavrača. In prav v tem pomenu sta se v sodobnejši socialni psihologiji razcepila pojma moči in vplivanja« (Bečaj, 1997, str. 197).

⁵⁷ Glej poglavje Norme temeljijo na socialnem soglasju.

⁵⁸ Zelo poenostavljeno in grobo bi lahko trdili, da ustrezajo skupinske norme predvsem gibanju skupine proti cilju in socialne socialni resničnosti (Bečaj, 1997).

⁵⁹ Do slednje bi po mnenju Thibauta in Kelleyja (1959) hitreje prišli preko: odprte komunikacije med člani, kohezivnosti skupine, njene privlačnosti za člane, njihovega izpostavljenega delovanja in preko neposrednega nadziranja vedenja članov, saj se upoštevanje norm v okoliščinah anonimnosti zmanjša (Festinger, 1947; Mouton, Blake in Olmstead, 1956; Schanck, 1932, vsi prav tam).

Tovrstna čustva so pri teh mladostnikih pogosto potlačena, nerazvita, motena in neadekvatno izražena, vendar lahko skupina razvije zelo močan občutek pripadnosti. »Poudariti pa kaže, da ima ta kohezivnost pogosto drugačen izvor kot v »običajnih« skupinah; to je v iskanju varnosti« (prav tam).

Da ogroženost skupine poveča njeno enotnost (Marques, Abrams in Serôdio, 2001; Christian, Hutchison in Abrams, 2003, oboje v Abrams, Randsley de Moura, Hutchison in Viki, 2005), sem lahko videl v živo, tekom izvajanja fokusne skupine. Dekleta so povsem držala skupaj in je prepir intenzivno posegel v dojemanje stvarnosti vseh, medtem ko je eden mladostnik izrazil nestrinjanje z mladostnico, vendar ji v sami situaciji ni oporekal. Slednje razumem kot normo, da stopijo skupaj proti vzgojiteljem, ne glede na medsebojno (ne)strinjanje (glej Sekol, 2012). »Ko skupina disocialnih torej doseže visoko stopnjo kohezivnosti, je torej to skoraj vedno povezano z zaznavanjem ogroženosti, ki pa je odrasli praviloma ne uvidijo. Zaradi manifestne motečnosti se usmerijo v t.i. »razbijanje subkulturnega jedra skupine«, kar lahko vodi v sklenitev začaranega kroga (bolj, ko odrasli delujejo v smeri razpada skupine, bolj se skupina čuti ogroženo in bolj enotno deluje), ki lahko vztraja v svojem »vrtenju« /.../ celo nekaj let« (Vec, 2006, str. 16).

Pri vpletenosti policije poudarjajo pomembnost odnosno dobro sestavljene skupine s posamezniki, ki ne izdajajo in ne mislijo samo na svojo korist. Do enakega spoznanja je prišla tudi Sekolova (2012), ki ugotavlja, da je vodilo »vsi za enega, eden za vse« usmerjeno bolj kot v medsebojno podporo, v ščitenje hrbta v nevarnosti. Podobno ugotovitev v slovenskem prostoru navaja Čeplakova (1990), ki je prišla do zaključka, da je cilj druženja mladostnikov v glavnem v neprimernem vedenju in iskanju moči za upor.

Tako fantje kot dekleta navajajo obsežen nabor lastnosti, za katere si prizadevajo (zaupanje, posojanje, iskrenost, prijaznost, poštenost) in za tiste, ki se jih izogibajo (laži, dvoličnost, kraje, postavljaštvo). Zdaleč najhujša kršitev je izdaja⁶⁰. Slednja se lahko sicer razlikuje po stopnji kršitve, kar izzove različno hude sankcije, ki pa skoraj vedno vodijo v agresivnost⁶¹. Dekleta izpostavijo ignoriranje kot najpogostejšo strategijo, medtem ko tolerirajo tudi fizično nasilje, v primeru nesposobnosti vzpostavitve kontrole nad lastnim vedenjem, čeprav se

⁶⁰ Čeplakova (1990) ugotavlja, da je bila v skupini delikventov, ki jo je raziskovala, najvišja vrednota prijateljstvo. Tako je odkrila, da so zahteve do prijatelja, kot tudi do sebe kot prijatelja, zelo visoke. »Vzrok za to je verjetno tudi v težnji, da bi v prijateljskem odnosu nadomestili tisto, česar niso bili deležni v družini« (prav tam, str. 110).

⁶¹ Tukaj pojmem različne oblike agresivnosti, od verbalne, fizične, posredne in odnosne (Hawker in Boulton, 2000, v Cotterell, 2007), skratka ne samo fizične, ki se s to besedo najpogosteje povezuje.

zavedajo posledic, ki temu sledijo⁶². Fantje za razliko od deklet prisegajo na fizično nasilje, pri čemer jih ne ustavijo niti posledice, ki temu utegnejo slediti⁶³. Številne raziskave potrjujejo, da so moški bolj usmerjeni v fizično nasilje⁶⁴, medtem ko so ženske bolj usmerjene v besedno in odnosno nasilje (Bregant, 1987a; Hawker in Boulton, 2000, v Cottorell, 2007; Krahe, 2001; Sears, 1961, v Lamovec, 1978), ki se udejanjata preko ignoriranja, osamitve, podtikanja, podcenjevanja, dajanja žaljivih vzdevkov, kar naj bi bilo po mnenju nekaterih strokovnjakov najslabša oblika trpinčenja⁶⁵, saj spodkopava posameznikov občutek lastne identitete (Cottorell, 2007). Lamovčeva (1978) odkriva, da se situacije, ki povzročajo agresivnost med spoloma, razlikujejo. Moške tako bolj prizadene napad na njihovo osebnost, umske sposobnosti in »moškost«, medtem ko pokažejo ženske več agresivnosti, ko branijo vrednote, ki jim dosti pomenijo (prav tam). Agresijo, ki nastopi ob kršitvi, razumem kot sovražno destruktivnost, ki ima osnovni cilj »obvladati in kontrolirati ali celo uničiti drugega (objekt), ki se pojavi zaradi doživljanja ekscesivnega neugodja« (Parens, 1989, v Praper, 2004)⁶⁶. Slednja »ni odsev primarnih destruktivnih impulzov, ampak praviloma sledi doživljanju nevarnosti in predstavlja zaščitno reakcijo pred zunanjo in notranjo nevarnostjo in z njo povezano bojznijo« (Bregant, 1987b, str. 31). Bregant (prav tam) navaja rezultate opazovanj ob pojavih napadalnosti mladostnikov v zavodih, ki so »lepo nakazala njihovo občutljivost na grožnjo, da bi izgubili ugled, priznanje, spoštovanje in še vse drugo, kar je zajeto v gojenčevi idealizirani predstavi o samem sebi« (str. 32). Naprej ugotavlja, da je bil praviloma odgovor tem silovitejši in bolj sovražen, čim bolj se je mladostnik počutil v stiski in čim bolj so bili prizadeti njegovi občutki krivde (prav tam).

⁶² Dokler otrok (ne mladostnik!) ne razvije ustrezne miselne učinkovitosti, je telesna agresija njegovo skoraj edino sredstvo za uveljavljanje svojih zahtev, hkrati pa na ta način preizkuša lastno moč in vpliv, ki ga ima na druge (Lamovec, 1978).

⁶³ Raziskave potrjujejo večjo pojavnost nasilja v skupinah, kjer je prisotna norma izključevanja in ne vključevanja (Boiven et al., 2008; Henry, 2001; Henry et al., 2000; Nesdale et al., 2008, 2004; Salmivalli in Voeten, 2004; Strmshak et al., 1999; Wright et al., 1986, vsi v Nipedal, Nesdale in Killen, 2010).

⁶⁴ Raziskovalci utemeljujejo večjo moško nasilnost s hormonskimi, socialno biološkimi oz. evolucijskimi razlagami in razlagami družbenih vlog, katere primer je po mnenju Mosherja in Sirkina (1984, v Cottorell, 2007) t.i. »vzorec mačo osebnosti«, ki je posledica socializacije spolne vloge, ki poudarja pomen fizičnega nasilja, seksualno neumljene drže do žensk in vznemirjenja ob nevarnosti.

⁶⁵ O trpinčenju govorimo, kadar je nekdo dalj časa izpostavljen agresivnemu vedenju s strani vrstnika oz. vrstniške skupine (ang. bullying) (Olweus, 1986, 1991, v Olweus, 1995).

⁶⁶ Poleg sovražne destruktivnosti prepoznava Parens (1989, v Praper, 2004) agresivni gon še skozi dva trenda, in sicer: nedestruktivno agresivnost (cilj uveljaviti se, vzpostaviti kontrolo in skupaj z ego razvojem obvladati svoj položaj v okolju) in neafektivno destruktivnost (naravni izraz človeka, izvorno plenilca).

Pri govoru o nasilju so fantje večkrat izpostavili tako rekoč ničelno toleranco do pretepanja deklet. Slednje dojemam kot normo, ki me je presenetila, saj sem tekom pogovora pri njih zaznal karakteristike mačistične oz. hegemonne moške kulture⁶⁷.

Preko obeh pogovorov sem prišel do spoznanja, da je v njihovih skupinah norma recipročnosti⁶⁸ uvrščena visoko, če ne kar najvišje⁶⁹. Norma recipročnosti ne zajema le izmenjave dobrega za dobro, temveč tudi zlega za zlo, v slogu morale Stare zaveze (Gergen in Gergen, 1986, v Nastran Ule, 1997). Gouldner (1960, v Hogg in Vaughan, 1995) pojmuje slednjo normo kot nekaj tako univerzalnega kot tabu incesta.

5.1 Odgovori na raziskovalna vprašanja

Povzetke ugotovitev za večjo preglednost združujem v odgovorih na raziskovalna vprašanja.

Katere norme lahko najdemo v skupinah mladostnikov s ČVSM?

V skupini najdemo precej priložnostnih norm, ki se navezujejo na trenutne modne trende glede oblačenja, poslušanja glasbe, ipd. Slednje so slabše ponotranjene. Norme, katerih se ne zavedajo oz. jih jemljejo kot samoumevne so npr.: sporazumevanju z vulgarnim besediščem, kajenje cigaret, ob prepiru z vzgojiteljem stopijo na stran sostanovalca. V situacijah, ko so zraven ljudje, ki jim pogovor ni namenjen, govorijo v žargonu imenovanem »šatra«. Bolj ponotranjene norme zadevajo zaželeno, prosocialno vedenje, ki se kaže v posojanju stvari, prijaznosti, zaupanju, iskrenosti in poštenosti med člani znotraj skupine. Močnejše ponotranjene so tudi norme, ki zadevajo nezaželeno vedenje: dvoličnost, laži, kraje, postavljaštvo. Zdaleč največja kršitev je izdaja, ki se jo kaznuje z agresijo. Fantje fizično ne obračunavajo z dekleti. Novince se osramoti z namenom, da se zavejo svojega manjvrednega položaja in se podredijo skupini. Zelo pomembna norma je norma recipročnosti, ki enakovredno odmerja tako dobro kot slabo.

Kakšne so karakteristike norm v skupinah mladostnikov s ČVSM?

Ob vstopu novince v skupino ne moremo govoriti o pravih skupinskih normah, vsaj z gledišča prišlekov ne, ker jih člani z daljšim staležem namenoma sramotijo in prisiljujejo, da se jim

⁶⁷ Slednjo naj bi opredeljevalo: delovanje, ki nikakor ne utegne spominjati na ženskost, pridobivanje »igračk«, saj se moškost meri z močjo, uspehom, bogastvom in statusom, nedopustnost kazanja čustev (nenehna mirnost in zanesljivost) in izžarevanje avre drznosti, agresivnosti in pripravljenosti tvegati (Brannon, 2001, v Prašnikar, 2010).

⁶⁸ Moscovici in Faucheux (1972) trdita, da je norma rezultat recipročne privolitve.

⁶⁹ Norma recipročnosti je dojeta kot najbolj vplivna norma v vseh kulturah (Gouldner, 1960, v Cialdini in Trost, 1998).

pokorijo, saj želijo s tem doseči skupinsko učinkovitost. Norme, ki se tičejo zunanje identifikacije s skupino, so priložnostne in slabo ponotranjene. Bolj ponotranjene so splošno priznane norme, katerih problem je destruktiven način izvajanja ter z nasiljem sankcionirano odstopanje. Norme ne služijo v prvi vrsti medsebojni podpori, temveč ščitenju hrbta v nevarnosti.

Kako se norme razlikujejo v skupini mladostnikov s ČVSM glede na spol?

Med fanti in dekleti se norme najpomembnejše razlikujejo pri medsebojnih pogovorih, ki so pri dekletih bolj čustveni in odnosno naravnani, pri fantih pa bolj usmerjeni v akcijo. Pomembne razlike se kažejo tudi v manifestaciji agresije, ki je pri dekletih usmerjena na besedno in odnosno raven, medtem ko je pri fantih izključno fizična.

6. SKLEP

V svojem diplomskem delu sem raziskoval norme, ki se razvijajo v skupinah mladostnikov s čustvenimi, vedenjskimi in socialnimi motnjami. K slednji temi me je posebej pritegnilo zanimanje za področje socialne psihologije in priložnost za raziskovanje v, meni dobro poznanem prostoru, ki mu želim posvetiti svoje strokovne delovanje.

Preko literature sem spoznaval teoretične zakonitosti norm ter jih vseskozi opazoval v vsakdanjih situacijah, kjer nisem našel niti ene, v kateri ne bi bilo norm. Tudi ko sem govoril z ekscentrično in svobodomiselnno neznanko, ki me je želela prepričati v to, da sama ne živi po družbenih normah, temveč jih bolj kot ne namenoma ruši, sem opazil, da kar govori ni skladno s tem, kako zares živi. Ne nazadnje je že to, da smo na javnih prostorih oblečeni, družbena norma. Da bivamo v družbi, povezani z ljudmi, s katerimi živimo, preživimo, rastemo in preprosto smo, moramo plačati svoj davek, ki ga, med drugim predstavljajo tudi norme. Ne predstavljam si, kako bi izgledalo družbeno stanje brez sleherne norme. Predvidevam, da sploh ne bi bilo mogoče, saj bi si s tem sami pisali sodbo.

Raziskovanje norm med zavodsko populacijo me je pritegnilo posebej zato, ker vidim veliko pomanjkljivosti in s tem tudi izzivov v zavodski vzgoji, za katero je pogoj dobro poznavanje mladostnikov. Prepričan sem, da še zdaleč ni zadosti, da poznamo življenjsko zgodbo vsakega posameznika, temveč moramo poznati tudi dinamiko, v katero je ta posameznik vpet, saj ga ravno slednja, zaradi želje po pripadnosti skupini in s tem sledenjem skupinskim normam, privede do dejanj, ki jih sam morda ne bi naredil.

Če začnemo gledati na stvari s te pozicije, lažje razumemo da, sodeč po raziskavi, kot odrasli predstavljamo mladostnikom grožnjo in oviro pri njihovem delovanju, zato se nam postavijo po robu, četudi se jim to zdi napačno, vendar se, z morebitnim izražanjem nasprotnega mnenja, ne želijo zameriti skupini.

Izhajajoč iz ugotovitev podajam še nekaj stvari v razmislek (glej tudi Sekol, 2012 in Vec, 2006):

- glede na to, da je novinec sprejet v skupino preko dejanj ponižanja in podreditve, lahko tudi trpinčenja, se vprašajmo, ali je smiselno imeti starostno heterogene skupine in ali ne bi bilo bolje imeti homogenih;

- izkazalo se je, da so mladostniki močno ponotranjili norme, ki so jih skupno sprejeli. Sodeč iz tega, bi bilo smotno, da mladostnike aktivno vključujemo v skupno sprejemanje pravil;
- mladostniki imajo razvite prosocialne norme, problematična sta edino njihovo nasilno vzdrževanje in sankcioniranje ob kršitvi. Vzgojitelji naj preko izbora aktivnosti in snovanja programov te norme spodbujajo in razvijajo. S tem bi presegli zavodsko dolgočasje in povečali kohezivnost skupine, poleg tega pa bi mladostnike učili samoizražanja in konstruktivnega reševanja konfliktov preko pogovorov, mediacije, itd. Pri tem je potrebno poudariti delovanje v skladu s potrebami mladostnikov, resnično osmišljanje in sprejetje z obojestranskim konsenzom, tako vzgojiteljev kot mladostnikov.

Omejitve mojega diplomskega dela se kažejo v tem, da je interpretacija, kljub avtorefleksiji, še vedno plod mojega subjektivnega pogleda na raziskovano področje. Raziskava je bila osnovana na manjšem vzorcu v enem izmed slovenskih zavodov, zato niti približno ne morem govoriti o posploševanju na celotno zavodsko populacijo v Sloveniji, še manj na mladostnike v vzgojnih zavodih po svetu. Za kaj takega bi bilo potrebno narediti primerjalno študijo med državami. Kljub vsem omejitvam, sem zadovoljen z ugotovitvami in ponosen na dejstvo, da sem se z rezultati približal raziskavam narejenim na Hrvaškem in Škotskem, kar mi je dalo potrditev, da sem delal v pravi smeri.

Trdim lahko, da je raziskovanje tematike diplomskega dela kvalitetno dopolnilo moje poznavanje tako socialnopsiholoških procesov kot tudi populacije, kar se bo gotovo poznalo pri delu v vzgojnem zavodu, ko bom poskušal mladostnike videti z njihovimi očmi. Slednje nazorno ponazarja misel udeleženke Bryony, v raziskavi Emondove (2002, str. 38):

»Na koncu dneva imamo le drug drugega. Vzgojitelji so prijazni, vendar so plačani, da so z nami in tega ne moremo spremeniti. Ne morejo biti z nami sleherno minuto, zato je na nas, da si skupino naredimo domačo ... da smo gotovi, da je taka, kot si jo želimo ... nihče se ne sme vesti, kakor da je večvreden od ostalih ... to vse pokvari. Vzgojitelji nam tega ne morejo preprečiti, to moramo storiti sami«.

7. VIRI IN LITERATURA

Abrams, D., Randsley de Moura, G., Hutchison, P. in Viki, G. T. (2005). When Bad Becomes Good (and Vice Versa): Why Social Exclusion Is Not Based on Difference. V D. Abrams, M. A. Hogg in J. M. Marques (ur.), *The Social Psychology of Inclusion and Exclusion* (161-189). New York, Hove: Psychology Press.

Argyle, M. (1972). *The psychology of interpersonal behaviour, Second edition*. London: Penguin Books.

Asch, S. E. (1952). *Social Psychology*. New York: Prentice – Hall, Inc.

Bečaj, J. (1989). Kriterij za oddajo v vzgojni zavod. *Ptički brez gnezda: glasilo Društva defektologa Slovenije Sekcija MVO*, 14 (28), 7-29.

Bečaj, J. (1997). *Temelji socialnega vplivanja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Bečaj, J. (2000). Solomon Asch – Muzafer in Carolyn Sherif: dve socialni psihologiji?. *Psihološka obzorja*, 9 (3), 7-24.

Bečaj, J. (2003). Disocialnost pri otrocih in mladostnikih. *Slovenska pediatrija*, 10 (1), 12-27.

Bečaj, J. (2005). Socialne predstave psihologov o konformiranju: Konformnost – rojstvo ali smrt individualnosti. *Psihološka obzorja*, 14 (3), 41-68.

Brake, M. (1984). *Sociologija mladinske kulture in mladinskih subkultur*. Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS: Univerzitetna konferenca ZSMS.

Bregant, L. (1987a). Doživljanje vedenjsko motenih otrok in agresivnost. *Ptički brez gnezda: glasilo Društva defektologa Slovenije Sekcija MVO*, 12 (25), 7-21.

Bregant, L. (1987b). Navodilo za klasifikacijo disocialnih motenj. *Ptički brez gnezda: glasilo Društva defektologa Slovenije Sekcija MVO*, 12 (25), 7-21.

Bregant, L. (1987c). Opredelitev disocialnosti. V M. Kobal (ur.) *Psihoterapija* 15 (11-18). Ljubljana: Katedra za psihiatrijo Medicinske fakultere v Ljubljani: Univerzitetna psihiatrična klinika.

Bregant, L. (1987č). Sociološki vidiki disocialnosti. V M. Kobal (ur.) *Psihoterapija* 15 (31-43). Ljubljana: Katedra za psihiatrijo Medicinske fakultere v Ljubljani: Univerzitetna psihiatrična klinika.

Cartwright, D. in Zander, A. (1960). *Group dynamics, Research and Theory, Second Edition*. Evanston (Illinois); Elmsford (New York): Row, Peterson and Company.

Cialdini, R. B. in Trost, M. R. (1998). Social Influence: Social Norms, Conformity, and Compliance. V D. T. Gilbert, S. T. Fiske in G. Lindzey, *The Handbook of Social Psychology* (str. 151-192). New York: McGraw-Hill, cop.

Cottorell, J. (2007). *Social Networks in Youth and Adolescence: 2nd editon*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Čeplak, N. (1990). Doživljanje socialne realnosti pri mladoletnih prestopnikih: (izsledki diplomske naloge). *Ptički brez gnezda: glasilo Društva defektologa Slovenije Sekcija MVO, 14 (29/30)*, 104-117.

Dekleva, B. (1983). Vrstniške skupine mladostnikov in socialno delo: (v okviru kazenskega pravosodja). *Socialno delo, 22 (2)*, 1-22.

DeRidder, R. in Tripathi, R. C. (1992). *Norm violation and intergroup relations*. Oxford: Clarendon Press.

Emond, R. (2002). Understanding the Resident Group. *Scottish Journal of Residential Child Care, 1*, 30-40. Pridobljeno (3.8.2013) s <http://www.celcis.org/media/resources/publications/understandingtheresidentgroup.pdf>

Golob, B. (1976). *Sovražim vas*. Ljubljana: Partizanska knjiga.

Hogg, A. M. in Vaughan, G. M. (1995). *Social Psychology: an introduction*. Hertfordshire: Prentice Hall.

Hollander, E. P. (1976). *Principles and methods of social psychology, Third edition*. New York: Oxford University Press.

Klemenčič, S. in Hlebec, V. (2007). *Fokusne skupine kot metoda presojanja in razvijanja kakovosti izobraževanja*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.

Kobolt, A. (2010). Izstopajoče vedenje, šola družbeni kontekst. V A. Kobolt (ur.), *Izstopajoče vedenje in pedagoški odzivi* (str. 7-23). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Kobolt, A. in Vec, T. (2011). V Sloveniji ni otrok in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti? *Šolsko svetovalno delo, 15 (1/2)*, 89-92.

Kosmač, S. (2007). (Ne)ustreznost kriterijev za opredeljevanje otrok s čustvenimi in vedenjskimi motnjami. *Socialna pedagogika*, 11 (3), 383-400.

Krahé, B. (2001). *The Social Psychology of Aggression*. Hove: Psychology Press; Philadelphia: Taylor & Francis Inc.

Krajnčan, M. in Škoflek, I. (2000). Pregled nekaterih fenomenoloških klasifikacij motenj vedenja in osebnosti otrok in mladostnikov. *Socialna pedagogika*, 4 (2), 167-179.

Krajnčan, M. (2009). Vedenjske in čustvene motnje otrok in mladostnikov v slovenskih vzgojnih zavodih. *Socialna pedagogika*, 13 (2), 147-175.

Kretch, D., Crutchfield, R. in Ballachey, I. L. (1972). *Pojedinac u društvu, udžbenik socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srbije.

Lamovec, T. (1978). Psihologija agresivnosti. V T. Lamovec in A. Rojnik (b.u.) *Agresivnost* (str. 11-156). Ljubljana: DDU Univerzum.

Metljak, U. (2009). *Soočanje s čustvenimi, vedenjskimi in socialnimi težavami v osnovni šoli*. Magistrsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Metljak, U., Kobolt, A. in Potočnik, Š. (2010). Narava čustvenih, vedenjskih in socialnih težav se izmika definicijam. V A. Kobolt (ur.), *Izstopajoče vedenje in pedagoški odzivi* (str. 87-113). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Močnik Kožič, A. (2012). *Otrokove pravice: njihovo mnenje šteje*. Diplomsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Moscovici, S. in Faucheux, C. (1972). Social Influence, Conformity Bias, and the Study of Active Minorities. V *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 6. (149-203). Hillsdale: Erlbaum.

Nastran Ule, M. (1997). *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Nipedal, C., Nesdale, D. in Killen, M. (2010). Social Group Norms, School Norms, and Children's Aggressive Intentions. *Aggressive Behaviour*, 36 (195-204). Pridobljeno (7.3.2013) s:

<http://www.education.umd.edu/HDQM/Killenlab/documents/2010NipedalNesdaleKillen.pdf>

Olweus, D. (1995). *Trpinčenje med učenci: Kaj vemo in kaj lahko naredimo*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.

Opara, B. (2002). Nekateri vidiki terminologizacije v defektologiji. *Defectologica slovenica*, 10 (2), 23-38.

Opara, B., Barle Lakota, A., Globačnik, B., Kobal Grum, D., Košir, S., Macedoni Lukšič, M., idr. (2010). *Analiza vzgoje in izobraževanja otrok s posebnimi potrebami v Sloveniji*. Ljubljana: JRZ Pedagoški inštitut.

Praper, P. (2004). Od agresivnosti do iniciativnosti. *Anthropos: časopis za psihologijo in filozofijo ter za sodelovanje humanističnih ved*, 36 (1/4), 387-400.

Prašnikar, Z. (2010). *Moškost v pozni modernosti*. Diplomsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

Razpotnik, Š. (2011). Družbeni kontekst kategorije »čustvene in vedenjske motnje«. *Socialna pedagogika*, 15 (2), str. 103-123.

Rot, N. (1983). *Psihologija grupa*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Rus, S. V. (2011). *Socialna, societalna in socio-psiho-logija//psiho-sociologija 1. in 2. del*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Rutter, M. (1990). *Helping Troubled Children*. London: Penguin Books.

Sekol, I. in Farrington, D. P. (2009). The Nature and Prevalence of Bullying Among Boys and Girls in Croatian Care Institutions: A Descriptive Analysis of Children's Homes and Correctional Homes. *Kriminologija i socijalna integracija*, 17 (2), 1-138.

Sekol, I. (2012). *Bullying in Adolescent Residential Care: A Qualitative Examination of Contextual and Peer Factors*. Zagreb: University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences.

Sherif, M. (1967). *Social Interaction: process and products*. Chicago: Aldine.

Skalar, V. (2003). Socialna integracija otrok z vedenjskimi in čustvenimi težavami v osnovni šoli. *Šolsko svetovalno delo*, 8 (3-4), 8-14.

Svetin Jakopič, S. (2005). Obravnava otrok in mladostnikov z vedenjskimi motnjami na centru za socialno delo: pomoč ali prisila. *Socialna pedagogika*, 9 (4), 391-422.

Thibaut, J. W. in Kelley, H. H. (1959). *The social psychology of groups*. New York: John Willey and sons.

Turner, C. J. (1991). *Social influence*. Buckingham: Open University Press.

Vec, T. (1998). Sodelovanje s starši otrok z motnjami vedenja in osebnosti. V A. Žerovnik (ur.), *Državlanski forum: družina – šola* (str. 150-162). Ljubljana: Založba Družina: Pedagoški inštitut.

Vec, T. (2006). Skupina disocialnih mladostnikov in njeni skupinsko - dinamični procesi. Pridobljeno apr. 2013 iz: http://www.socped.org/uploads/files/Faze_skupinskih_procesov.doc

Vec, T. (2007). Teoriji socialne identitete in samokategorizacije. *Psihološka obzorja*, 16 (1), 75-89.

Vec, T. (2011). Moteče vedenje: ozadja in osnovni dejavniki, ki nanj vplivajo. *Socialna pedagogika*, 15 (2), 125-152.

Vogrinc, J. (2008). *Kvalitativno raziskovanje na pedagoškem področju*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (2007). Uradni list RS, št. 54/2000.

Zalokar, L. (2004). Disocialno vedenje in oddaja v vzgojni zavod. *Ptički brez gnezda: glasilo Društva defektologa Slovenije Sekcija MVO*, 22 (41), 20-34.

Žorž, B. (2002). *Razvajenost: rak sodobne vzgoje*. Celje: Mohorjeva družba.